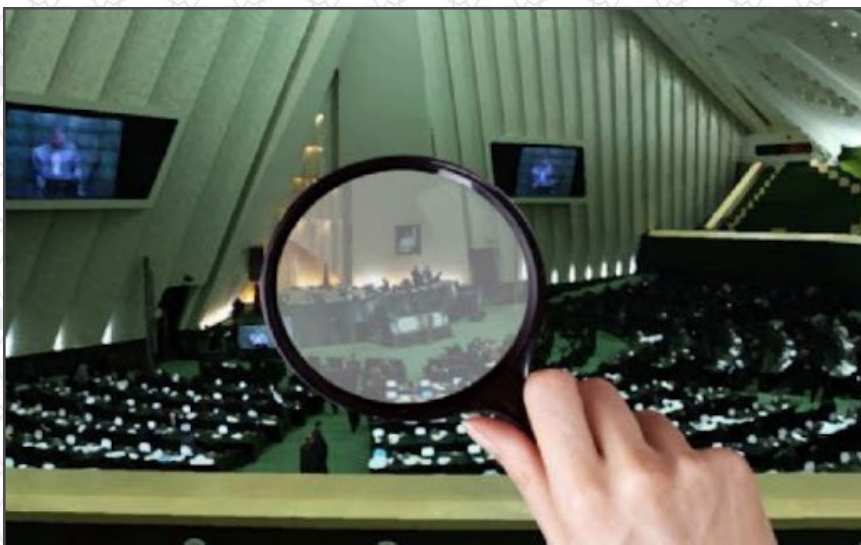

الگوهای نظارت همگانی و مردمی سازی در مجالس قانونگذاری دنیا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۷۴۷
کد موضوعی: ۲۶۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۲/۵

عنوان گزارش:

الگوهای نظارت همگانی و مردمی‌سازی در مجالس قانونگذاری دنیا

نوع گزارش: طرح و لایحه □، نظارتی ■، راهبردی □

نام دفتر:
مطالعات سیاسی (گروه مطالعات پارلمانی)

تهیه و تدوین‌کننده:
مصطفی دلاورپوراقدم

ناظر علمی:
مهدی امیری

گرافیک و صفحه‌آرایی:
زهرا دلاوری

ویراستار ادبی:
زهرا عطاردی

تاریخ شروع مطالعه:
۱۴۰۲/۰۸/۲۰

- واژه‌های کلیدی:
۱. مردمی‌سازی پارلمان
 ۲. نظارت همگانی
 ۳. کارآمدی
 ۴. نظارت برخط
 ۵. نظارت میدانی
 ۶. پارلمان دیجیتال و الکترونیک
 ۷. شفافیت

فهرست مطالب

۶	چکیده.....
۷	خلاصه مدیریتی.....
۹	۱. مقدمه.....
۱۱	۲. پیشینه پژوهش.....
۱۱	۱-۲. سوابق مطالعاتی در مرکز.....
۱۱	۲-۲. سوابق تقنینی.....
۱۱	۳. روش‌های مرسوم تقویت نظارت همگانی و مردمی‌سازی پارلمان.....
۲۵	۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۶	منابع و مآخذ.....

فهرست نمودارها

۹	نمودار ۱. ابعاد نظارت در چرخه تصمیم‌گیری.....
۱۰	نمودار ۲. رابطه بین نظارت همگانی و سرمایه اجتماعی.....

فهرست جداول

۱۰	جدول ۱. شاخص‌های نظارت همگانی در حوزه ایده.....
۲۱	جدول ۲. انواع جلسات استماع کنگره آمریکا.....

فهرست تصاویر

۱۲	تصویر ۱. ساختمان شیشه‌ای پارلمان آلمان (بوندستاگ).....
۲۱	تصویر ۲. جلسه استماع پارلمانی سالیانه اتحادیه بین‌المجالس جهانی با مدیران سازمان ملل و جامعه خبرگی.....
۲۳	تصویر ۳. نمونه فرم جذب کارشناس در دبیرخانه اتحادیه بین‌المجالس جهانی.....

الگوهای نظارت همگانی و مردمی سازی در مجالس قانونگذاری دنیا

چکیده

در این میان، هوشمندسازی دفاتر کاری قانونگذاران در حوزه‌های انتخابیه و رفع موانع ارتباط مستمر قانونگذاران با شهروندان و جامعه خبرگان ایالت‌ها، نه تنها به دموکراسی پارلمانی کمک می‌کند بلکه باعث شده است مصوبات پارلمان‌ها با نیازهای ایالتی (استانی) و دغدغه‌های ملی همپوشانی بیشتری داشته باشد. در برخی پارلمان‌ها، نمایندگان حوزه‌های انتخابیه با غربالگری و پایش مطالبات شهروندان، بیشتر به سمت چالش‌هایی متمرکز می‌شوند که در ذیل دغدغه‌های ملی و نظام مسائل اساسی کشور قرار دارند و سعی می‌کنند مطالبات قومی و محلی را کمتر در صحن پارلمان مطرح کنند. همزمان مراکز پژوهشی و کتابخانه‌های مجالس قانونگذاری دنیا از طریق ارتباط نظام‌مند با جامعه خبرگان، اندیشکده‌های ایالتی، بخش خصوصی و اشخاص ذی‌نفع، به سمت مردمی‌سازی مصوبات پارلمان گام برداشته‌اند. موضوع مردمی‌سازی مجالس قانونگذاری در سطح مجامع بین‌المللی پارلمانی نیز مورد توجه قرار گرفته است، به‌طوری‌که اتحادیه بین‌المجالس جهانی در اجلاس‌های بهاره و پاییزه، جلسات استماعی را با جامعه خبرگان و شهروندان در جهت شناسایی دغدغه‌های جهانی از منظومه فکری شهروندان برگزار می‌کند. در همین رابطه برخی مجالس قانونگذاری دنیا از طریق ایجاد سامانه‌های هوشمند نظارت همگانی، غربالگری نیازهای ملی در بازرسی‌های میدانی، طراحی الگوهای مشارکت مردم در مدیریت ابرچالش‌های حکمرانی قانون و استفاده از ظرفیت فراکسیون‌های پارلمانی به‌عنوان نقش‌میان‌ی ارتباط بین قانونگذاران و شهروندان تلاش می‌کنند چگالی مردم‌باوری و مردمی‌سازی را در فعالیت‌های نمایندگی تقویت نمایند.

مجلس یازدهم بر اساس چهار شاخص شفافیت، مردمی‌سازی، هوشمندسازی و کارآمدگرایی شکل گرفته است. یکی از ملزومات مردمی‌سازی فعالیت‌های تقنینی، نظارتی و دیپلماتیک قوه مقننه، توجه به توسعه نظارت مردم، نهادهای مدنی و جامعه خبرگان بر فعالیت و عملکرد نمایندگان در کمیسیون‌های تخصصی، صحن مجلس و حوزه‌های انتخابیه است. در این میان ابتکارات و نوآوری‌هایی از طرف دبیران کل (معاونت‌های اجرایی) مجالس قانونگذاری دنیا در جهت ارتقای مشارکت شهروندان و مردمی‌سازی پارلمان در اولویت قرار گرفته است. پیروان تقویت نظارت همگانی بر فعالیت‌های پارلمان بر این باورند که این موضوع رابطه مستقیم با ارتقای شفافیت، کارآمدی قانونگذاری و توانمندسازی فعالیت‌های نظارتی و دیپلماتیک نمایندگان دارد. در همین راستا در پارلمان‌های دنیا، ابتکاراتی برای تقویت روابط دو سویه بین قانونگذاران و شهروندان در حال بررسی است. برخی تدابیر با استفاده از ظرفیت فناوری‌های نوین و فضای مجازی در حال اجرا شدن است که از مصادیق آن می‌توان به توسعه زیرساخت‌های پارلمان الکترونیک و برگزاری برخط جلسات غیرمحرمانه کمیسیون‌های تخصصی، صحن مجلس و مشاهده میدانی و مستقیم عملکرد قانونگذاران توسط شهروندان اشاره کرد. توجه پارلمان‌ها به مشارکت الکترونیک شهروندان، تعبیه پست‌های الکترونیک مختص هر نماینده و بارگذاری وب‌سایت‌های جداگانه برای هر یک از قانونگذاران، و از طرفی تعبیه تالارهای گفتگو در وب‌سایت نمایندگان، بخشی از تدابیر پارلمان‌های دنیا برای مردمی‌سازی فعالیت‌های نمایندگی است.

بیان / شرح مسئله

یکی از اولویت های پارلمان های ملی برای شفاف سازی عملکرد پارلمان، تقویت تعاملات دوسویه بین شهروندان و قانونگذاران است. پایش، غربالگری و ترتیب اثر دادن به مطالبات مشروع و قانونی شهروندان از نمایندگان مجلس شورای اسلامی، یکی از ملزومات تقویت نظام مردم سالاری دینی با تأکید بر مؤلفه های نظارت همگانی است. نظارت همگانی در ذیل نظارت «غیررسمی»، «مردمی» و «عمومی» آورده می شود و به دو صورت «سازمانی» و «انفرادی» بروز و ظهور می یابد. «مردمی سازی» به مفهوم رفع موانع حضور مردم و اندیشه های نو در چرخه تصمیم گیری و مقابله با ابرچالش ها و نظام مسائل اساسی فراروی کشور با اراده، خواست و مشارکت فعال همه آحاد جامعه است.

نقطه نظرات / یافته های کلیدی

مهم ترین یافته های پژوهشی و شیوه های ارتقای نظارت همگانی و مردمی سازی فعالیت های مجلس شورای اسلامی عبارتند از:

■ در مقدمه قانون اساسی و اصول (۵، ۷، ۸، ۲۶، ۵۶، ۱۰۰ و ۱۰۳) به انحاء مختلف بر مردمی سازی و مشارکت مردم تأکید شده است. ■ با ورود به گام دوم انقلاب، گفتمان مردمی سازی فرایند تصمیم سازی و تصمیم گیری، به یکی از گفتمان های غالب حوزه سیاست ارتقا یافته است و مردمی سازی کارکردهای قوه مقننه نیز از این قاعده مستثنا نیست.

■ نقطه کمال گرایانه و آرمانی در سند متریقی گام دوم انقلاب، اتخاذ گام های لازم برای حرکت از وضع موجود به سمت استقرار تمدن نوین اسلامی است که مهم ترین لازمه آن، رفع موانع تقنینی، نظارتی و اجرایی مشارکت مردم در حوزه اجرا، تقنین و نظارت است. ■ از سال ۲۰۲۰ میلادی، مبحث شناسایی موانع و راهکارهای ارتقای نظارت همگانی بر مجالس قانونگذاری، به یکی از اولویت های اتحادیه بین المجالس جهانی و «برنامه توسعه ملل متحد» تبدیل شده است.

■ با گسترش پارلمان دیجیتال، رویکرد بسیاری از قانونگذاران به ویژه نمایندگان پارلمان اروپا به سمت دریافت طومارهای الکترونیک معطوف شده است و نقش و جایگاه نظارت همگانی و مشارکت الکترونیکی شهروندان در حال افزایش است.

■ دبیران کل (معاونت های اجرایی) برخی پارلمان ها به ویژه کشورهای دارای مجالس ایالتی با استفاده از ظرفیت های فناوری اطلاعات، به سمت هوشمندسازی دفاتر کاری قانونگذاران و سناتورها گام برداشته اند. این اقدام باعث شده است دفاتر مذکور، دریافت برخط دغدغه های آحاد مردم در حوزه های انتخابیه (ایالت ها) و مستندسازی آنها را در اولویت قرار دهند. داده کاوی نوع مطالبات شهروندان در سطوح استانی و ملی، در هم پوشانی برنامه های راهبردی مجلس شورای اسلامی با مطالبات عمومی بسیار کلیدی است.

■ یکی از کاستی های ارتباط چهره به چهره شهروند - قانونگذار در حوزه انتخابیه، این است که بخش زیادی از مطالبه شهروندان به جای درخواست های ملی به سمت مطالبات فردی، قبیله ای، قومی یا منطقه ای معطوف می شود و تراکم درخواست های شخصی در حوزه هایی همچون معیشت، اشتغال و درخواست وام می تواند کیفیت نظارت همگانی بر عملکرد قانونگذاران را کاهش دهد.

■ مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری دنیا از طریق ارتباط مستمر با احزاب، انجمن های علمی، رسانه های جمعی و شبکه خبرگان تا حدود زیادی به نمایندگان در خصوص شناسایی و اولویت بندی دغدغه های مردم کمک می کنند. به عبارتی یکی از کارکردهای مراکز پژوهشی پارلمان های دنیا در قرن بیست و یکم، ایفای نقش واسطه ای در عرصه مردمی سازی پارلمان و نظارت همگانی بر عملکرد نمایندگان و کمیسیون های تخصصی است. یکی از شاخص های مراکز پژوهشی پارلمان های جهان برای مردمی سازی پژوهش های تقنینی و نظارتی، توجه مدیران بالادستی مراکز مذکور به پژوهش های میدانی است.

■ در اغلب مجالس قانونگذاری دنیا از طریق تعبیه پست های الکترونیکی انحصاری برای هریک از قانونگذاران، یک رابطه دوسویه بین قانونگذار و شهروندان برقرار شده و مواضع و عملکرد نماینده به صورت برخط در وبسایت مختص هریک از قانونگذاران پخش می شود.

■ اتحادیه بین المجالس جهانی به منظور مردمی سازی فعالیت های اتحادیه، برگزاری جلسات استماع شهروندمحور را در اولویت قرار داده است. برای مثال این اتحادیه به منظور هم اندیشی با جامعه خبرگان، «جلسه استماع پارلمانی سالیانه با سازمان ملل»^۱

را با حضور نمایندگان مجالس عضو، مسئولان سازمان ملل متحد، محققان و چهره‌های شاخص دانشگاهی برگزار می‌کند.

■ هر چند حضور حداکثری شهروندان برای نامزدی در انتخابات مجلس، بازتاب مردمی‌سازی پارلمان است، ولی برخی مجالس قانونگذاری دنیا همچون مجلس جمهوری کره با اعمال برخی مقررات و ضوابط تلاش می‌کنند حضور هیجانی و سلیقه‌ای شهروندان در نامزدی انتخابات پارلمانی را به حداقل کاهش دهند.

■ برخی کشورها از طریق ایجاد پارلمان باز به سمت افزایش پاسخ‌گویی به مطالبات شهروندان گام برداشته‌اند. شفافیت، فسادستیزی، نظارت مردمی، مشارکت شهروندان و مسئولیت‌پذیری از مهم‌ترین شاخص‌های مجالس باز هستند. مجلس باز، ابتکاری از طرف برخی پارلمان‌های دنیا برای مردمی‌سازی نهاد قانونگذاری است.

پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

برخی تدابیر و الزامات افزایش سهم نظارت همگانی در فرایند مردمی‌سازی کارکردهای مجلس شورای اسلامی عبارتند از:

■ تعبیه سامانه برخط نظارت همگانی بر جلسات کمیسیون‌های تخصصی

ایجاد سامانه نظارت همگانی برخط بر جلسات کمیسیون‌های تخصصی به یکی از رویه‌های مرسوم مجالس قانونگذاری دنیا، برای هوشمندسازی جلسات کمیسیون‌های تخصصی تبدیل شده است. به‌طوری‌که اغلب پارلمان‌های دنیا با تلفیق دو پدیده هوشمندسازی و مردمی‌سازی، به‌دنبال افزایش عیار نظارت مستمر مردم بر فعالیت قانونگذاران هستند. برای مثال برای هریک از کمیته‌های دائمی مجلس شورای پاکستان، وبسایتی تعبیه شده است که تمامی مباحث مطروحه در کمیسیون، جلسات استماع، مذاکرات دیپلماتیک رئیس کمیسیون با هم‌تایان خود و همچنین آخرین وضعیت یک لایحه در کمیسیون، مورد داوری نظارت مستمر مردم قرار دارد. استفاده از این شیوه در کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی، موجب ارتقای کیفیت نظارت همگانی بر فعالیت کمیسیون‌های تخصصی قوه مقننه می‌شود.

■ تهیه پیوستار نظارت میدانی

نظارت میدانی، ابتکار مجلس یازدهم در عرصه مردم‌باوری و مردمی‌سازی فعالیت‌های نظارتی قوه مقننه بوده است که در صورت استفاده از ظرفیت‌های فناورانه و ایجاد سامانه یکپارچه

داده‌ها برای تفکیک دغدغه‌های ملی و استانی، مسیر نوینی را برای مردمی‌سازی فعالیت‌های مجلس شورای اسلامی خواهد گشود. یکی از تدابیری که بازخورد نظارت همگانی بر کارآمدی پارلمان را افزایش می‌دهد، تهیه پیوستار نظارت میدانی و ترسیم نحوه اجرای آن در خصوص برخی تصمیم‌های کلیدی مجلس شورای اسلامی است. توصیه می‌شود قبل از آغاز دوره جدید مجلس شورای اسلامی با هدف بالا بردن مشارکت مردمی در چرخه مدیریت نظام مسائل اساسی کشور، همسو با تهیه سند راهبرد چهارساله قوه مقننه، سند پیوست نحوه نظارت همگانی و مردمی‌سازی هریک از اولویت‌های تقنینی، نظارت و دیپلماسی پارلمانی نیز تبیین شود.

■ تعبیه سامانه هوشمند نظارت همگانی

بارگذاری سامانه هوشمند نظارت میدانی، نقش بسیار سازنده‌ای در ارتقای کیفیت، دقت و سرعت نظارت همگانی بر دستگاه‌های اجرایی ایفا کرده و نمایندگان به‌صورت مستقیم بازخورد مصوبات‌شان را در جامعه هدف و حوزه اجرا مشاهده می‌کنند. به همین دلیل جداسازی موضوع‌های راهبردی که مستلزم نظارت میدانی است، نه‌تنها عیار مردم‌باوری قوه مقننه را افزایش می‌دهد بلکه در نگاه تحولی شهروندان به جایگاه راهبردی مجلس شورای اسلامی نیز بسیار حائز اهمیت است.

■ ایجاد پایگاه تحلیل، بررسی و اولویت‌بندی نظام مسائل اساسی کشور از نگاه مردم

یکی از ابتکارات مرکز پژوهش‌ها در دوره مجلس یازدهم، ایجاد مرکز افکارسنجی خانه ملت بوده است. تجمع و پردازش داده‌های این مرکز در کنار تجمیع داده‌های دفاتر کاری نمایندگان در حوزه‌های انتخابیه، مطالعات میدانی اندیشکده‌های حکمرانی قانونگذاری استانی و همچنین پردازش و داده‌کاوی مطالبات پارلمانی شهروندان در اصحاب رسانه می‌تواند تا حدودی به شناسایی، غربالگری و اشتراک‌گذاری دغدغه‌های مشترک حکمرانی از دریچه منظومه فکری آحاد جامعه کمک کند.

■ تعمیق نظارت همگانی فناوری پایه

توسعه زیرساخت‌های نظارت پارلمانی دیجیتال و مجالس باز، یکی از خلاقیت‌های مجالس دنیا برای ارتباط مستمر با گستره عمومی است.

پارلمانی منطقه‌ای مطرح شده است. مستندسازی درس آموخته‌های مجامع پارلمانی در حوزه نظارت همگانی، می‌تواند نقطه عطف مجلس شورای اسلامی برای تحول در حوزه نظارت همگانی باشد.

■ تقویت هم‌اندیشی و ایجاد تالارهای گفت‌وگو بین مراکز پژوهشی

رصد سیاست‌های کلان مراکز پژوهشی مجالس آسیایی، نشانگر اهتمام پارلمان‌های آسیا به سمت تقویت ابعاد نظارت مردمی و همگانی بر عملکرد نمایندگان است. اشتراک گذاری تجارب موفق بین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و مراکز مطالعاتی مذکور می‌تواند به فهم مشترک کشورهای آسیایی برای توسعه دموکراسی پارلمانی از طریق تحکیم نظارت همگانی کمک کند.

■ تقویت نقش واسطه‌ای و میانی فراکسیون‌ها

ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پخش رسانه‌ای و برخط جلسات فراکسیون‌های قوه مقننه، به مردمی سازی و ارتقای کارایی فراکسیون‌های مجلس شورای اسلامی کمک می‌کند. در اغلب مجالس قانونگذاری دنیا، احزاب و فراکسیون‌های پارلمانی، نقش واسطه‌ای و میانی را در هم‌پوشانی سیاست‌های کلان مجلس با دغدغه‌های مردم ایفا می‌کنند.

■ استفاده از تجارب مجامع پارلمانی

در سال‌های اخیر ابتکارات و نوآوری‌هایی توسط مجالس ملی در حوزه نظارت همگانی در اجلاس‌های بهاره و پاییزه اتحادیه بین‌المجالس جهانی، مجمع مجالس آسیایی و برخی اتحادیه‌های

۱. مقدمه

یکی از اولویت‌های پژوهش‌های پارلمانی، واکاوی ابعاد نظارت پارلمانی و ارزیابی میزان اثرگذاری و کارایی آن بر عملکرد دستگاه‌های اجرایی است که از مصادیق دموکراسی پارلمانی و نظارت غیرمستقیم مردم بر دولت از طریق تفویض اختیارات به قانونگذاران است [۱]. مردم‌سالاری دینی، سبکی از نظام سیاسی است که بر مردمی‌سازی چرخه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، کاهش هزینه‌های اداره کشور و تقویت جایگاه دین در نظام حکمرانی تأکید فراوان دارد. در این شیوه از حکمرانی، مردم در انتخاب حکمرانان به صورت مستقیم و غیرمستقیم نقش داشته و حکمرانان، خود بخشی از مردم جامعه هستند [۲]. در ساختار حکمرانی متعالی اسلامی، چهار نظارت الهی، شخصی، همگانی و نهادی قابل تفکیک اند [۳]. نظارت نهادی به نظارتی اطلاق می‌شود که در آن هریک از قوا و نهادهای حکومتی بر یکدیگر نظارت داشته و موجب تسهیل روند اعمال حاکمیت در جامعه می‌شوند. هر میزان مجالس قانونگذاری در کاربست ظرفیت‌های نظارت نهادی موفق تر باشند، به همان میزان پاسخ‌گویی دولت و دستگاه‌های اجرایی به نمایندگان پارلمان افزایش می‌یابد. به همین دلیل بین نظارت کارآمد و کاهش هزینه‌های اداره کشور رابطه مستقیمی برقرار است.

نمودار ۱. ابعاد نظارت در چرخه تصمیم‌گیری [۴]

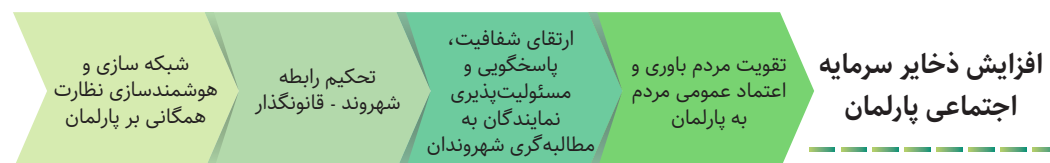
مردم‌سالاری دینی یک نظارت دوسویه را به دنبال دارد؛ یعنی هم نظارتی عطف به حقانیت و شرعیت یک نظام است و هم عطف به مقبولیت و مردمیت یک نظام. یکی از وظایف و حقوق مردم در نظام مردم‌سالاری دینی، حق نظارت است که در قالب امر به معروف و نهی از منکر و حق نظارت همگانی تحقق می‌یابد [۵]. نظارت همگانی یا مردمی به اقسامی همچون افکار عمومی، آزادی احزاب و اجتماعات، آزادی مطبوعات و رسانه تقسیم می‌شود [۶] و رابطه‌ای مستقیم با مردمی‌سازی پارلمان دارد. «مردمی‌سازی» به معنای رفع موانع حضور مردم و اندیشه‌های نو در چرخه تصمیم‌گیری و مقابله با ابرچالش‌ها و نظام مسائل اساسی فراروی کشور با اراده، خواست و مشارکت فعال همه آحاد جامعه است [۷]. در یک تعریف دیگر، «مردمی‌سازی» به مفهوم توجه حاکمان به آگاهی، اراده و پتانسیل‌های موجود در جامعه با هدف مدیریت بهینه نظام مسائل اساسی کشور از طریق مشارکت دادن مردم در امور تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری است [۸]. اهمیت مردمی‌سازی به حدی است که در مقدمه قانون اساسی و اصول (۵، ۷، ۸، ۲۶، ۵۶، ۱۰۰ و ۱۰۳) به انحای مختلف بر مردمی‌سازی و مشارکت مردم تأکید شده است.

جدول ۱. شاخص‌های نظارت همگانی در حوزه ایده [۹]

■ حق حاکمیت و تعیین سرنوشت مردم ■ تضمین حقوق شهروندی به ویژه اقلیت‌ها در مقابل دیدگاه اکثریت ■ حق دسترسی به مناصب و مشاغل مهم از طریق انتخابات همگانی ■ برخورداری شهروندان از حقوق مدنی و سیاسی ■ تأکید بر کسب علم و معرفت ■ تأکید بر شورا و مشورت مبتنی بر آموزه‌های دینی	حوزه ایده
■ دعوت به تعقل در برابر پرهیز از جعل ■ اجازه نقد داشتن	بُعد ایده

«نظارت همگانی»، 'محصول مطالبه‌گری مردم از نمایندگان مجلس شورای اسلامی است، به همین دلیل در فاصله اعلام نتایج انتخابات تا آغاز رسمی فعالیت پارلمان جدید، شهروندان و جامعه خبرگان می‌توانند با استناد به وعده‌های انتخاباتی نامزدهای پیروز، مطالبه‌گری خود را آغاز کنند. برآورد میزان کارآمدی مجلس شورای اسلامی و میزان کارآمدی مجلس شورای اسلامی، مستلزم تبیین وضع مطلوب، شناسایی وضع موجود و تحلیل شکاف میان وضع موجود و مطلوب است [۱۰]. نقطه کمال گرایانه و آرمانی در سند متریقی گام دوم انقلاب، تحقق تمدن نوین اسلامی است که لازم است سیاست‌های وضع موجود به سمت آن تمرکز یابد که مهم‌ترین لازمه آن، رفع موانع مشارکت مردم در حوزه اجرا، تقنین و نظارت است.

نمودار ۲. رابطه بین نظارت همگانی و سرمایه اجتماعی [۱۱]

یکی از مهم ترین حوزه های مغفول نظارت مجلس بر دستگاه های اجرایی، نাত্রازی بین نظارت پیشینی و پسینی است. توسعه فرهنگ نظارت همگانی و افکارسنجی آحاد جامعه در قبال سیاست های کلان پارلمان، محصول مولود مردم باوری در عرصه سیاست است. به همین دلیل لازم است در جهت تقویت نظارت همگانی و افزایش سهم مردم و نهادهای مدنی در فرایند نظارت پیشینی و پسینی قوه مقننه بر دستگاه های اجرایی، تدابیر و تمهیداتی اتخاذ شود. به ویژه اینکه با ورود به گام دوم انقلاب، **گفتمان مردمی سازی فرایند تصمیم سازی و تصمیم گیری از جمله مردمی سازی کارکردهای نمایندگی مجلس، به یکی از گفتمان های غالب حوزه سیاست ارتقا یافته است.** نظارت همگانی بخشی از راهبرد مجالس قانونگذاری دنیا برای تحکیم حلقه جوش قانونگذار-شهروند است. به همین دلیل در این گزارش علاوه بر تبیین ابعاد و روش های مردمی سازی پارلمان، راهکارهایی جهت تقویت نظارت عمومی بر فعالیتهای مجلس شورای اسلامی پیشنهاد می شود.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. سوابق مطالعاتی مرکز

مهم ترین گزارش های مرتبط با حوزه نظارت همگانی در مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی عبارتند از:

الف) «پارلمان و حقوق شهروندی (۱): شیوه های نظارت همگانی بر فعالیت نمایندگان» که با شماره مسلسل ۱۴۷۶۲ به قلم مصطفی دلاورپور اقدم در گروه مطالعات پارلمانی دفتر سیاسی در اسفند ۱۳۹۴ منتشر شد و در آن ظرفیتهای نظارت عمومی بر قوه مقننه بررسی و در پایان راهکارهایی برای بهبود مستمر و تحکیم رابطه شهروند-قانونگذار ارائه شده است.

ب) «نظارت کارآمد و کارآمدی نظارت» به شماره مسلسل ۱۴۰۶۳ به قلم محمد توکلی در آذر ۱۳۹۳ به نگارش درآمد و در آن ابعاد و شیوه های مختلف نظارت بررسی شده اند.

ج) گزارش «مروری بر سوابق و مستندات طرح نظارت بر امور نمایندگان؛ مرجع صالح نظارت بر مجلس و نمایندگان» به شماره

۲-۲. سوابق تقنینی

مهم ترین مصوبات مجلس شورای اسلامی که به صورت غیرمستقیم به ارتقای کارآمدی نظارت همگانی بر فعالیتهای قوه مقننه مرتبط است عبارتند از:

الف) قانون شفافیت و نظارت بر تأمین مالی فعالیت های انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ششم بهمن ۱۳۹۸ مجلس شورای اسلامی [۱۲].

ب) قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان مصوب ۱۵ فروردین ۱۳۹۱ مجلس شورای اسلامی [۱۳].

۳. روش های مرسوم تقویت نظارت همگانی و مردمی سازی پارلمان

مدیریت، طراحی و تسهیل گری نوآوری و ابتکار عمل دارد [۱۵]. لذا حق همگان در نظارت بر قدرت از جمله مظاهر و پیامدهای حق بنیادین، تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی است [۱۶]. در همین رابطه توسعه قلمرو نظارت عمومی و مدنی در صدر اولویتهای مجالس قانونگذاری دنیا قرار گرفته و مبحث نظارت مستمر مردم بر فعالیت قانونگذاران، از مباحث مهم مطروحه در اتحادیه

قانونمندی سازی مشارکت فعال و نظام مند شهروندان در چرخه نظارت پارلمانی از موضوع های کلیدی مردمی سازی فعالیت های مجلس شورای اسلامی است [۱۴]. پارلمان ها لازم است با گام های نوآورانه، زمینه مشارکت حداکثری شهروندان در فرایند نظارت همگانی بر پارلمان را تسهیل کنند. کاربست اثربخش نوآوری در قانونگذاری و نظارت علاوه بر به کارگیری فناوری اطلاعات، نیاز به راهبری،

مأمورین یا واحدها یا آیین‌نامه‌های دولتی و احقاق حقوق آنها، دیوانی به نام دیوان عدالت اداری زیر نظر رئیس قوه قضائیه تأسیس می‌شود. حدود اختیارات و نحوه عمل این دیوان را قانون تعیین می‌کند. در این بخش به مهم‌ترین ابتکارات پارلمان‌های دنیا برای تقویت نظارت همگانی و مردمی‌سازی وظایف نمایندگی اشاره می‌شود:

■ شفاف‌سازی فعالیت‌های تقنینی، نظارتی و دیپلماتیک نمایندگان

یکی از مهم‌ترین کلیدواژه‌گانی که به صورت مستقیم بر کیفیت نظارت همگانی بر پارلمان تأثیر می‌گذارد، ابهام‌زدایی از مراحل قانونگذاری و فعالیت‌های مرتبط با دیپلماسی پارلمانی است. شفافیت، موتور پیش‌ران نظارت مردم بر پارلمان و از عناصر تحول‌گرایی در وظایف نمایندگی است [۱۹]. ایجاد شفافیت در تمامی مراحل تقنین، نظارت و پارلماسی، موجب تسهیل نظارت مردم بر کارکردهای قوه مقننه می‌شود که خروجی آن، افزایش پاسخ‌گویی نمایندگان به عملکردشان و ارتقای کارایی و عملکرد قانونگذاران خواهد بود [۲۰]. برای مثال شهروندان آلمانی از طریق وب‌سایت «پارلمان دیده‌بان»^۲ به صورت مستقیم از نمایندگان خود سؤال می‌کنند یا در بخش‌هایی از ساختمان بوندستاگ، دیوارهای شیشه‌ای تعبیه شده است که شهروندان به صورت مستقیم، فعالیت نمایندگان در صحن را نظاره می‌کنند.

بین‌المجالس جهانی در سال‌های اخیر بوده‌اند و اتحادیه مذکور از طریق همکاری با «برنامه توسعه ملل متحد»،^۱ افزایش اعتماد عمومی شهروندان به مجالس ملی از طریق گسترش ظرفیت‌های نظارت مردمی را در صدر مطالعات میدانی قرار داده است [۱۷]. نکته دیگر خلق نوآوری و تنوع در ابزار و روش‌های نظارت همگانی است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصول متعدد بر اهمیت نظارت همگانی تأکید شده است. برای مثال در اصل هشتم قانون اساسی کشورمان تصریح شده است:

«در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت، شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند «و المؤمنون و المؤمنات بعضهم اولیاء بعضی» بالمعروف و ینهون عن المنکر».

گفتنی است امر به معروف و نهی از منکر، برآمده از آیه ۱۰۴ سوره آل عمران است [۱۸]. در این آیه تصریح شده است:

«و باید برخی از شما مسلمانان، خلق را به خیر و صلاح دعوت کنند و امر به نیکوکاری و نهی از بدکاری کنند؛ و اینها (که واسطه هدایت خلق هستند) رستگار خواهند بود».

اصل (۱۷۳) قانون اساسی نیز مصداقی از اهمیت نظارت همگانی است. در این اصل تصریح شده است:

«به منظور رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به

تصویر ۱. ساختمان شیشه‌ای پارلمان آلمان (بوندستاگ) [۲۱]

1. United Nations Development Programme (UNDP)
2. Parliament Watch

توجه به این موضوع در قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی نیز تصریح شده است. به طوری که در مبحث چهارم و ماده (۸۱) قانون آیین نامه داخلی صراحتاً قید شده است، مأموریت های رسمی فردی و جمعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی برای شرکت در سمینارها، اجلاس ها و بازدیدهای فنی و تخصصی در داخل یا خارج از کشور با تصویب کمیسیون ذی ربط و تأیید هیئت رئیسه انجام و نتایج حاصل از مأموریت به آن کمیسیون و هیئت رئیسه مجلس تسلیم می شود.

■ ارسال طومار و دادخواست الکترونیک

اینترنت و فناوری های نوظهور، نقش یک کنشگر واسطه ای را بین مردم و قانونگذاران ایفا می کند. اینترنت ابزاری مهم برای اشتراک گذاری داده هاست که به مرور بر ساختار و اهداف نهادهای حاکمیتی نیز اثر می گذارد که از مصادیق آن می توان به ایجاد «پارلمان الکترونیک» در برخی کشورهای دنیا با استفاده از فناوری دیجیتال اشاره کرد. بنابر تعریف اتحادیه بین المجالس جهانی، پارلمان الکترونیک به واسطه استفاده از فناوری اطلاعات، شفاف تر، در دسترس تر و پاسخ گو تر بوده و به مردم امکان دسترسی بیشتر به اسناد و فعالیت های پارلمانی را می دهد [۲۳].

هدف اصلی پارلمان الکترونیک، ارائه راه حل مؤثر برای بهبود فعالیت های نمایندگی و بستر سازی برای تحقق دموکراسی الکترونیکی است. در راستای تحقق دموکراسی الکترونیکی، نهاد پارلمان باید به ابزارهای نوین الکترونیکی مجهز باشد.

با افزایش جایگاه پارلمان دیجیتال و الکترونیک، به مرور نقش و جایگاه فناوری در فرایند نظارت همگانی نیز در حال افزایش است. در پارلمان دیجیتال، «مشارکت الکترونیکی»^۱ شهروندان در هر سه سطح تقنین، نظارت و دیپلماسی پارلمانی (پارلماسی) افزایش می یابد. ابزار و روش های مشارکت الکترونیک می توانند یک تریبون و مشارکت گسترده ای را حتی برای افرادی که در حاشیه قرار گرفته اند را فراهم آورد [۲۴].

در برخی مجالس قانونگذاری دنیا، شهروندان از طریق تهیه و ارسال طومار، ارتباط با نمایندگان را تقویت می کنند. برای مثال بررسی دادخواست شهروندان و انجام تحقیق و استعلام در مورد آنها از جمله وظایف نمایندگان پارلمان اروپا به شمار می رود و شهروندان اروپایی از طریق ارسال دادخواست الکترونیکی به نمایندگان، موضوع خود را مطالبه می کنند [۲۵]. شهروندان

در قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی نیز مصادیق متعددی از توجه قانونگذار به مبحث شفافیت قابل رهگیری است. برای مثال یکی از کارویژه های ریاست محترم مجلس شورای اسلامی، ارائه گزارش کامل و سه ماهه از تصمیمات و اقدامات هیئت رئیسه در رابطه با مسائل مربوط به مجلس و ارکان تابعه آن به نمایندگان است. اطلاع رسانی به شهروندان پیرامون کارنامه و عملکرد کمیسیون های تخصصی، همواره به عنوان یکی از اولویت های مجالس قانونگذاری مطرح بوده است. کمیسیون های تخصصی، نقش کلیدی و بی بدیلی را در تحقق مجلس تراز انقلاب اسلامی بر عهده دارند. به همین دلیل در اغلب کشورهای دمکراتیک جهان، یکی از مطالبات شهروندان، آگاهی منظم و مستمر از عملکرد کمیسیون های تخصصی است. این موضوع در سیاست های کلان مجلس شورای اسلامی نیز مورد توجه قرار گرفته است به طوری که در ماده (۶۴) قانون آیین نامه داخلی مجلس تصریح شده است گزارش عملکرد کمیسیون ها باید هر ماه یکبار به هیئت رئیسه مجلس داده شود تا به نحو مقتضی به اطلاع نمایندگان برسد [۲۲].

یکی دیگر از مطالبات عمومی شهروندان در اغلب کشورهای دنیا، شفاف سازی و اطلاع رسانی در خصوص حضور و نحوه آرای نمایندگان در صحن پارلمان و کمیسیون های تخصصی است. با افزایش فناوری اطلاعات، پارلمان ها تلاش می کنند با هوشمندسازی و ابهام زدایی، کارآمدی نظارت همگانی را ارتقا دهند. در همین رابطه، هیئت رئیسه مجلس شورای اسلامی با استناد به ماده (۱۱۹) قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی موظف شده است مجلس را به وسایل پیشرفته الکترونیکی مجهز کند تا شمارش عده حاضران در مجلس و اعلام رأی مخالف، موافق و ممتنع با وسایل مذکور ممکن و میسر شود و نتیجه آرا را در معرض دید نمایندگان قرار دهد. در مواد (۸۶ و ۸۷) قانون آیین نامه داخلی مجلس نیز تصریح شده است نماینده ای که بیش از یک صد ساعت متوالی یا دویست و پنجاه ساعت غیرمتوالی از اوقات رسمی جلسات مجلس و کمیسیون را بدون عذر موجه در یک سال غیبت کند، مستعفی شناخته خواهد شد. در ماده (۸۷) قانون آیین نامه داخلی همچنین تصریح شده است که به غیبت و تأخیر غیر موجه حقوق تعلق نمی گیرد.

شفاف سازی حضور قانونگذاران در اجلاس های بین المللی از دیگر مواردی است که در اغلب پارلمان های دنیا به آن توجه می شود.

اتحادیه اروپا مجازند برای دفاع از حقوق و منافع خود به پارلمان اروپا دادخواست دهند.

بسیاری از سازمان نظارتی پارلمانی نیز تلاش می‌کنند تا مردم را به صورت رودررو و از طریق برگزاری میزگردها مشارکت دهند.

■ تحول در وظایف و کارکرد دفاتر نمایندگان

مهم‌ترین کارکرد پارلمان‌های ملی، نمایندگی مردم است. یکی از روش‌های مرسوم مجالس قانونگذاری دنیا به‌ویژه کشورهای دارای نظام ایالتی و نظام‌هایی که دارای حکمرانی محلی قوی هستند، دریافت نظرات شهروندان، جامعه خبرگان و افراد ذی‌نفع از طریق هوشمندسازی دفاتر کاری قانونگذاران در ایالت‌ها، استان‌ها و حوزه‌های انتخابیه است [۲۶]. حضور نمایندگان در حوزه‌های انتخابیه در تقویم زمانی مشخص، مصداقی از ارتباط چهره‌به‌چهره مردم و قانونگذاران است. برای مثال در پارلمان شیلی، نمایندگان سه هفته از ماه را به فعالیت‌های تقنینی و نظارتی می‌پردازند و در هفته چهارم از حوزه انتخابیه بازدید می‌کنند [۲۷]. نمایندگان در این شیوه از طریق دریافت مستقیم مطالبه شهروندان و بازدیدهای میدانی، به شناسایی و اولویت‌گذاری نیازهای منطقه اقدام می‌کنند. نمایندگان مجلس برحسب رسالتی که برای آنان تعیین شده است، با طیف‌های مختلف اجتماعی مرتبط هستند و در بیشتر مواقع کارشناس مسئول دفاتر نمایندگان در حوزه‌های انتخابیه، نقش حلقه ارتباطی را بین شهروند و قانونگذار ایفا می‌کند. دفاتر کاری نمایندگان در جمهوری اسلامی ایران، پیشانی ارتباط مستقیم و میدانی مجلس با شهروندان، جامعه خبرگی، بخش خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر افراد ذی‌نفع هستند و بسیاری از دغدغه‌های شهروندان از طریق این دفاتر، شناسایی و غربالگری می‌شوند. اهمیت این موضوع به حدی است که در ماده (۷۲) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی تصریح شده است در راستای ایفای هرچه بهتر وظایف نمایندگی، همچنین حفظ شأن و منزلت مجلس و جایگاه حقیقی نمایندگان، هیئت رئیسه می‌تواند به منظور برقراری ارتباط مؤثر (دیداری، شنیداری، مکتوب) نمایندگان با موکلین و نمایندگان دستگاه‌های اجرایی و نهادهای رسمی و غیررسمی در مرکز و حوزه انتخابیه با اختصاص فضای فیزیکی مناسب (دفاتر کار و ملاقات عمومی) هرگونه امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مورد نیاز در شأن نظام جمهوری اسلامی ایران را فراهم کند. در تبصره همین

ماده قانونی قید شده در هر دوره مجلس، نمایندگان می‌توانند حداکثر پنج نفر از کارکنان یا کارشناسان دستگاه‌های مشمول ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری را برای به‌کارگیری در دفتر ارتباطات مردمی جهت امور مشاوره‌ای، اداری و خدماتی از دستگاه ذی‌ربط به‌کارگیرند. به‌طوری‌که با هماهنگی دستگاه مبدأ، درخواست مأموریت افراد مورد نظر انجام می‌شود. حقوق، مزایا، حق مأموریت و اضافه‌کار این مأموران طبق قوانین و مقررات مربوطه بر عهده دستگاه مأمورکننده است و میزان اضافه‌کار تا سقف مصوب اداره مربوطه و مأموریت ماهیانه و مرخصی استفاده شده توسط رئیس دفتر نماینده به دستگاه ذی‌ربط اعلام می‌شود. تعداد افراد مورد نیاز هر حوزه انتخابیه نیز با توجه به تعداد نمایندگان، تعداد شهر و روستا، جمعیت و وسعت، شرایط اقلیمی و جغرافیایی و سایر قابلیت‌های هر حوزه توسط کمیسیون آیین‌نامه داخلی مجلس تعیین می‌شود.

در حال حاضر به‌منظور انتفاع حداکثری از پارلمان دیجیتال و اهتمام نمایندگان برای پیگیری برخط درخواست مردم، «دفاتر مجازی نمایندگان» ایجاد و ارسال نامه، درخواست وقت ملاقات و تقاضای مصاحبه (ویژه خبرنگاران) به‌صورت برخط ارسال می‌شود. دفاتری که نمایندگان در سراسر کشور دارند بعضاً برای بررسی چند حوزه انتخابیه است و مانند همه دستگاه‌های اجرایی این هزینه‌ها جهت مصارف دفاتر هزینه می‌شود. اشتراک‌گذاری نوع درخواست مردم از دفاتر کاری نمایندگان در حوزه انتخابیه در یک سامانه جامع پردازش و غربالگری نوع مطالبات درخواستی، می‌تواند یک پایگاه آماری قابل‌اتکا برای برآورد نیاز شهروندان در سطوح استانی و کشوری باشد.

یکی از کاستی‌های ارتباط چهره‌به‌چهره شهروند-قانونگذار در حوزه انتخابیه، این است که بخش زیادی از مطالبه شهروندان به‌جای درخواست‌های ملی به سمت مطالبات فردی، قبیله‌ای، قومی یا منطقه‌ای معطوف می‌شود و تراکم درخواست‌های شخصی در حوزه‌هایی همچون معیشت، اشتغال و درخواست وام می‌تواند کیفیت نظارت همگانی بر عملکرد قانونگذاران را کاهش دهد.

■ تحول در وظایف و مأموریت مراکز پژوهشی پارلمان‌های جهان

برخی تدابیر و تمهیدات مراکز پژوهشی پارلمان‌های جهان برای تقویت زیرساخت‌های نظارت همگانی عبارتند از:

موضوع در سیاست های راهبردی مرکز پژوهش ها نیز قابل مشاهده است که از مصادیق آن می توان به تهیه گزارش میدانی و جامع مرزبانی توسط دفتر مطالعات سیاسی اشاره کرد. پژوهش های میدانی ترکیبی از پژوهش های نظری، گفت و گو با مدیران محلی و شهروندان منطقه و همچنین تحلیل داده ها است. این امر به صورت مستقیم به مردمی سازی پژوهش های قانونگذاری - نظارتی و همچنین انطباق مصوبات مجلس با دغدغه شهروندان کمک می کند.

ج) اهتمام مراکز پژوهشی پارلمان های جهان به دیپلماسی پارلمانی شهروند محور

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی پارلمانی با ایجاد روابط پایدار با همتایان خود در سایر کشورها، می تواند به عنوان حلقه واسطه تعامل خبرگان پارلمانی کشورمان با سایر کشورها باشد و این اقدام بخشی از تدابیر قوه مقننه برای توسعه دیپلماسی پارلمانی شهروند محور خواهد بود.

در دیپلماسی شهروندی، شهروندان از حق برقراری ارتباط با شهروندان جوامع دیگر برخوردار هستند تا بتوانند به دیدگاه های مشترک برسند یا تأثیرات نامطلوب ناشی از سیاست های خارجی نادرست برخی دولت ها را از بین ببرند. امروزه بخش اعظمی از فعالیت های مربوط به دیپلماسی شهروندی با استفاده از شبکه سازی بین مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری به انجام می رسد. مراکز مذکور، این امکان را برای عده زیادی از شهروندان جوامع گوناگون فراهم می آورند تا بتوانند با یکدیگر به صورت رودررو به گفت و گو و تبادل نظر بپردازند [۲۸].

■ ایجاد نهادهای ناظر مردم پایه

یکی از روش های متعارف اغلب پارلمان های جهان برای تقویت ارتباط با شهروندان، نهادسازی و تعیین متولی برای دریافت و پیگیری شکایات شهروندان از عملکرد نهادهای حاکمیتی است. در جمهوری اسلامی ایران این موضوع در اصل نودم قانون اساسی مورد تأکید قانونگذار قرار گرفته که در ذیل نظارت پسینی و کسب اطلاع و بررسی تخلف، سوء تدبیر یا سوء عملکرد قوای سه گانه با پشتوانه گزارش های مردمی است. براساس اصل (۹۰) قانون اساسی هر کس شکایتی از طرز کار قوای مقننه، مجریه و قضائیه داشته باشد، می تواند شکایت خود را به صورت کتبی به مجلس شورای اسلامی ارائه کند. مجلس موظف است به این شکایات رسیدگی کند و پاسخ کافی دهد و در مواردی که شکایت به قوای

الف) دریافت نظرات مردم، خبرگان و افراد ذی نفع توسط مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری

یکی از روش های مرسوم مراکز پژوهشی و کتابخانه های مجالس قانونگذاری دنیا، برگزاری سلسله جلسات کارشناسی یا ایجاد تالارهای گفت و گو با جامعه خبرگان پیرامون پیش نویس قوانین و ابرچالش های نظام حکمرانی است. این موضوع در قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی نیز مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است. در همین چارچوب، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی با دعوت از گروه های ذی نفع و بخش خصوصی در فرایند بررسی طرح و لوایح، به صورت غیرمستقیم به مردمی سازی فرایند پژوهش های تقنینی کمک می کند، به طوری که در ماده (۱۴۲) قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی تصریح شده است که هم زمان با وصول طرح ها و لوایح توسط کمیسیون ها در صورت ضرورت و با تصویب کمیسیون اصلی، طرح یا لایحه به کار گروه کارشناسی مرکز پژوهش ها ارجاع می شود و رئیس مرکز موظف است متناسب با موضوع و مواد طرح یا لایحه، کار گروهی متشکل از کارشناسان آن مرکز و اشخاص حقیقی و حقوقی صاحب نظر اعم از نمایندگان فعلی و ادوار مجلس، کارشناس معاونت قوانین مجلس، دیوان محاسبات، مراکز علمی و پژوهشی حوزه و دانشگاه، دستگاه های اجرایی، بخش خصوصی و دستگاه های مرتبط با طرح یا لایحه، تشکیل دهد و در بدو کار رئیس و دبیر آن را تعیین کند. مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری همچنین از طریق ارتباط مستمر با احزاب، انجمن های علمی، رسانه های جمعی و شبکه خبرگان تا حدود زیادی به نمایندگان در خصوص شناسایی و اولویت بندی دغدغه های مردم کمک می کنند. به عبارتی یکی از کارکردهای مراکز پژوهشی پارلمان های دنیا در قرن بیست و یکم، ایفای کنشگر فعال و نقش واسطه ای در عرصه مردمی سازی پارلمان و کمک به نظارت همگانی بر عملکرد نمایندگان است. در همین راستا برخی مراکز پژوهشی پارلمانی همچون مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی با ایجاد مرکز افکار سنجی خانه ملت، جایگاه نظارت عمومی بر فعالیت های تقنینی و نظارتی قوه مقننه را به صورت مستقیم ارتقا داده اند.

ب) توجه مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری به گزارش های میدانی

یکی از شاخص های مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری دنیا برای مردمی سازی پژوهش های تقنینی و نظارتی، توجه مدیران بالادستی مراکز مذکور به پژوهش های میدانی است. توجه به این

مجریه یا قضائیه مربوط است رسیدگی و پاسخ کافی از آنها بخواهد و در مدت متناسب نتیجه را اعلام کند و در موردی که مربوط به عموم باشد به اطلاع عامه برساند. با استناد به ماده (۱۰۱) قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، گزارش نهایی کمیسیون اصل (۹۰) مجلس شورای اسلامی پس از ارائه به هیئت رئیسه مجلس، در صورتی که مربوط به عموم باشد، بدون رعایت نوبت در دستور کار قرار می‌گیرد و در اولین جلسه علنی قرائت خواهد شد. در اصل (۱۶) قانون اساسی ژاپن نیز تصریح شده است هریک از شهروندان می‌تواند به منظور جبران خسارت ناشی از اقدام مجلس و دولت، نامه دادخواهی تنظیم کند.

نکته دیگری که می‌تواند تقویت کننده جایگاه کمیسیون مذکور در فرایند نظارت بر مجلس و نمایندگان باشد، این است که این کمیسیون را می‌توان به نحوی عصاره مجلس دانست. چرا که این کمیسیون دارای اعضای ثابت و غیر ثابت است. هشت نفر به عنوان عضوی کمیسیون توسط رؤسای شعب و هیئت رئیسه انتخاب و مابقی اعضا از کمیسیون‌های تخصصی مجلس (هر کمیسیون یک نماینده) انتخاب می‌شوند [۲۹]. در ماده (۸) قانون آیین نامه داخلی مجلس نیز تصریح شده است رسانه‌های عمومی از قبیل صدا و سیما و روزنامه‌ها از این حق برخوردارند که در صورت تمایل به اعلان گزارش‌هایی که مربوط به عموم باشد و کمیسیون اصل نود از طریق تربیون مجلس اعلام می‌کند را بدون هر نوع تغییر و تفسیری به اطلاع عامه برسانند و متخلف طبق قوانین مربوطه مجازات خواهد شد. با استناد به ماده یکم قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان مصوب ۱۵ فروردین ۱۳۹۱، یک نفر از نمایندگان کمیسیون اصل نودم در ترکیب هیئت نظارت حضور دارد.

نهادهایی با وظایف مشابه کمیسیون اصل نود تقریباً در اکثر کشورهای جهان پدیدار شده است که به نهاد آمبودزمان معروف است. این نهادها به شکایت شهروندان علیه سوء عملکرد و تخلفات دستگاه‌های دولتی و عمومی رسیدگی می‌کنند و نتایج رسیدگی خود را در قالب‌هایی همچون صدور توصیه نامه و گزارش‌ها به نهادهایی که قانون مشخص کرده ارائه می‌دهند [۳۰].

■ استفاده از ظرفیت دوسویه رسانه‌ها

یکی از تدابیر و تمهیدات مجالس قانونگذاری دنیا برای تقویت نظارت همگانی، حضور نمایندگان اصحاب رسانه در جایگاه

مخصوص در صحن و کمیسیون‌های تخصصی است. اصل (۲۴) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به نحوی به نقش اصحاب رسانه در فرایند نظارت همگانی توجه نموده است. در این اصل تصریح شده است:

«نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند؛ مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند». در قانون اساسی اغلب کشورها نیز بر اهمیت جایگاه رسانه‌ها در فرایند نظارت همگانی اشاره شده است. برای مثال در بند اول اصل (۵۰) قانون اساسی جمهوری کره قید شده است که جلسات مجلس ملی علنی و به روی عموم باز هستند مگر هنگامی که اکثریت اعضای حاضر یا رئیس مجلس بنا به ملاحظات امنیت ملی، محرمانه بودن جلسات را ضروری بدانند. یکی دیگر از روش‌های مرسوم مجالس قانونگذاری دنیا برای ایجاد ارتباط دوسویه با شهروندان، تسهیل حضور اصحاب رسانه در صحن و کمیسیون‌های مجلس است، البته تعیین مکانی مشخص برای اصحاب رسانه در جلسات صحن و کمیسیون‌های تخصصی، فرصت‌ها و محدودرات دارد. برای مثال مشاهده میدانی شهروندان از عملکرد نمایندگان و مشارکت فعال تر قانونگذاران در مباحث مطروحه به دلیل نظارت مستقیم شهروندان، از نقاط قوت ولی کمبود فضای فیزیکی، لزوم افزایش تدابیر حفاظتی-امنیتی و احتمال اختلال در نظم جلسات صحن علنی از مهم‌ترین محدودرات این گزینه هستند.

در پارلمان اندونزی نیز مبحث تقویت نظارت همگانی از دریچه رسانه‌ها برجسته شده است. برای مثال «دفتر خبری مجلس»^۱ جمهوری اندونزی اخبار منتشره در دیگر پلتفرم‌ها مانند رسانه‌های چاپی، شبکه‌های اجتماعی و همچنین تلویزیون و رادیو پارلمانی را ارائه و مطالب خبری را پیش از انتشار در مجله و بولتن مجلس بر روی سایت پارلمان قرار می‌دهد. بخش رسانه‌های اجتماعی نیز تدابیری برای پخش، از جمله پخش تلویزیونی و یوتیوب پارلمان ایجاد کرده است. یکی دیگر از بخش‌های تازه تأسیس دفتر خبری مجلس نمایندگان خلق اندونزی، «رادیوی پارلمانی»^۲ است، مجلات پارلمانی نیز به شکل ماهیانه منتشر می‌شوند. مطالب خبری پس از انتشار در مجلات و بولتن‌های مجلس، در وبسایت بارگذاری می‌شوند [۳۱].

اتحادیه بین‌المجالس جهانی نیز، به عنوان فراگیرترین و تأثیرگذارترین مجمع پارلمانی دنیا برای مبحث مردمی‌سازی،

1. News Bureau in the Parliamentary
2. Radio DPR RI

■ نظارت همگانی غیرمستقیم بر عملکرد دولت

در اغلب مجالس قانونگذاری دنیا، شهروندان از طریق نمایندگان در عملکرد دستگاه های اجرایی نظارت غیرمستقیم دارند. این موضوع در قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی نیز مورد تأکید قرار گرفته و در مواد (۲۳۵ تا ۲۳۸) این قانون تصریح شده است مردم توسط نمایندگان از عملکرد دستگاه های اجرایی مطلع می شوند. در مواد مذکور، نحوه گزارش وزیران و رئیس جمهور به مجلس شورای اسلامی مشخص شده است. برای مثال با استناد به ماده (۲۳۵) قانون آیین نامه داخلی، رئیس جمهور و هریک از وزرا موظف هستند در مردادماه هر سال براساس برنامه های ارائه شده در زمان تشکیل دولت و اخذ رأی اعتماد وزرا، اسناد و قوانین بالادستی و شاخص های عملکردی متناسب با حوزه وظایف خود، که هیئت رئیسه مجلس تعیین می کند، گزارش عملکرد سال گذشته و برنامه سال آینده خود را به صورت کمی و مقایسه ای به مجلس شورای اسلامی تقدیم کنند. گزارش مذکور پس از اعلام وصول، ظرف مدت چهل و هشت ساعت چاپ می شود و در اختیار نمایندگان قرار می گیرد و همزمان توسط رئیس مجلس مطابق با ماده (۱۴۱) آیین نامه داخلی جهت بررسی به کمیسیون یا کمیسیون های ذی ربط، معاونت نظارت و مرکز پژوهش های مجلس ارجاع می شود. کمیسیون اصلی موظف است پس از وصول گزارش ها نسبت به بررسی و جمع بندی آن اقدام و ظرف مدت یک ماه گزارش نهایی را به هیئت رئیسه ارائه کند تا خارج از نوبت در دستور کار مجلس قرار گیرد. کمیسیون های فرعی، معاونت نظارت و مرکز پژوهش های مجلس باید ظرف مدت پانزده روز گزارش خود را به کمیسیون اصلی ارائه کنند.^۴

■ نظارت میدانی

یکی از جلوه های نظارت همگانی، «نظارت میدانی» است که به مفهوم بازدید نمایندگان از مناطق محروم، شنیدن صدای اقشار آسیب پذیر و برآورد میدانی آثار مصوبات مجلس با مشاهده مستقیم و گفت و گو با شهروندان بومی و مسئولان منطقه است. البته ارتباط زمامداران با مردم از طریق رسانه ها نیز امکان پذیر است، ولی رسانه ها بیشتر بستر ارتباط یک سو به سویه را فراهم می کنند. نظارت میدانی به صورت غیرمستقیم به تخصیص صحیح بودجه

شفافیت و نظارت همگانی اهمیت ویژه ای قائل است. برای مثال این اتحادیه در وبسایت خود بخشی را با عنوان «پارلاین»^۱ بارگذاری کرده که قانونگذاران و پژوهشگران با رجوع به آن، از آخرین تغییرات ساختاری و برنامه ای مجالس کشورهای عضو مطلع می شوند. همچنین شهروندان با رجوع به وبسایت تمامی رؤسای کنونی مجالس عضو دسترسی دارند. در وبسایت اتحادیه بین المجالس جهانی، بخشی نیز با عنوان «ردیاب نوآوری اتحادیه بین المجالس جهانی»^۲ بارگذاری شده است که ابتکارات مجالس ملی کشورهای عضو برای ارتقای کارآمدی و اثربخشی فعالیت های نمایندگی را مستند کرده است [۳۲].

در مفاد قانون اساسی ایالات متحده آمریکا نیز به موضوع نظارت همگانی اشاره شده است. برای مثال در بند سوم بخش پنجم قانون اساسی این کشور تصریح شده است که هریک از مجالس نمایندگان و سنا هراز چندگاه «نشریه مشروح مذاکرات»^۳ را منتشر می کند. مذاکراتی را که محرمانه ماندن آنها ضروری باشد، انتشار نمی یابند و آرای مثبت و منفی نمایندگان در روزنامه درج می شود [۳۳]. در اصل (۵۷) قانون اساسی ژاپن نیز تصریح شده است که مشروح مذاکرات غیرمحرمانه هریک از دو مجلس نمایندگان و مشاوران باید منتشر و به اطلاع عموم مردم رسانده شود.

در جمهوری اسلامی ایران، شبکه تلویزیونی مختص رصد فعالیت های مجلس شورای اسلامی وجود ندارد. منتهی در اصل (۶۹) قانون اساسی به مقوله اطلاع رسانی عمومی مصوبات مجلس صحنه گذاشته است که بیشتر اطلاع رسانی رادیویی است. در این اصل تصریح شده است:

«مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. در شرایط اضطراری، در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب کند، به تقاضای رئیس جمهور یا یکی از وزرا یا ۱۰ نفر از نمایندگان، جلسه غیرعلنی تشکیل می شود. مصوبات جلسه غیرعلنی در صورتی معتبر است که با حضور شورای نگهبان به تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان برسد. گزارش و مصوبات این جلسات باید پس از برطرف شدن شرایط اضطراری برای اطلاع عموم منتشر شود».

1. Parline

2. IPU Innovation Tracker

3. Journal of its Proceedings

۴. ماده (۲۳۶) قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی.

اسلامی ایران کمیسیون ویژه‌ای مرکب از پانزده نفر از نمایندگان با رأی مستقیم مجلس شورای اسلامی تشکیل می‌شود تا مطابق مقررات حاکم بر تشکیل و نحوه اداره کمیسیون‌های دیگر موضوع را بررسی و گزارش خود را به مجلس شورای اسلامی تقدیم کند.^۱ طبق تبصره‌های اول و دوم همین ماده، رسیدگی به درخواست همه‌پرسی یک شوری است و مدت زمان نطق موافقان و مخالفان در صحن علنی مجلس حداکثر چهار ساعت و برای هر نفر حداکثر پانزده دقیقه است. مناط تصویب درخواست همه‌پرسی موضوع اصل پنجاه و نهم (۵۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران رأی مثبت حداقل دوسوم مجموع نمایندگان خواهد بود.^۲

■ ایجاد سامانه هوشمند نظارت همگانی

در برخی کشورها در فواصل زمانی مشخص، عملکرد دولت و پارلمان در سامانه بارگذاری می‌شود تا علاوه بر نهادهای حاکمیتی، شهروندان نیز از عملکرد پارلمان و دستگاه‌های اجرایی آگاه شوند. برای مثال در وبسایت رسمی مجلس ملی جمهوری پاکستان، بخشی با عنوان «نمونه کارهای هیئت دولت»^۳ بارگذاری شده است که فعالیت نخست‌وزیر، وزیران دولت فدرال، وزرای ایالت‌ها، مشاوران، دستیاران ویژه و «دبیران پارلمانی»^۴ را به اطلاع شهروندان می‌رساند [۳۴].

■ تعریف پست الکترونیکی برای قانونگذاران

در برخی مجالس قانونگذاران دنیا از طریق تعبیه پست‌های الکترونیکی برای هریک از قانونگذاران، یک رابطه دوسویه بین قانونگذار و شهروندان برقرار گردیده و مواضع نماینده به صورت برخط در وبسایت مختص هریک از قانونگذاران پخش می‌شود. برای مثال در وبسایت هریک از قانونگذاران کنگره آمریکا، تمامی فعالیت‌های تقنینی و نظارتی قانونگذار بارگذاری شده است و شهروندان هر ایالت می‌توانند عملکرد نماینده را در کنگره مشاهده کنند، البته استفاده از این شیوه با کاستی‌ها و محدودیت‌هایی مواجه است. برای مثال همه شهروندان به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه یا مردم روستاها، به اینترنت و تلفن همراه هوشمند دسترسی ندارند. از طرفی به دلیل سرعت بالای انتقال داده‌ها و انباشتگی مطالبات مردمی، می‌تواند به عدم پاسخ‌گویی نماینده و

سنواتی برای محرومیت‌زدایی و تکمیل طرح‌های ملی نیمه تمام کمک می‌کند.

اهتمام نمایندگان به این موضوع، مولود توجه قانونگذاران به مردم‌باوری است. نظارت میدانی به عنوان برجسته‌ترین و عالی‌ترین جلوه مدیریت همگانی؛ مولود اندیشه مردم‌سالاری دینی است. در منظومه مجلس کارآمد، کمیسیون‌های تخصصی علاوه بر تبیین اولویت‌های قانونگذاری، پیوستار نظارت میدانی مختص هر قانون را نیز ترسیم می‌کنند. نظارت میدانی هنگامی از اثربخشی لازم برخوردار است که قانونگذاران در مرحله اول با تنقیح قوانین و در گام بعدی با تصویب قوانین جامع، فرایند نظارت میدانی را تسهیل کنند، البته باز دیدهای میدانی نمایندگان، مخالفانی نیز دارد که بیشتر آنان از دستگاه‌های اجرایی هستند. منتقدان نظارت میدانی مدعی اند این نوع نظارت، تفسیر جدیدی از وظایف نظارتی مجلس است که در ادوار اول تا دهم مجلس سابقه نداشته و در دوره یازدهم پدیدار شده است. منتقدان نظارت میدانی بر دلایل زیر تأکید می‌کنند:

■ بررسی قانون اساسی نشان می‌دهد چیزی به معنای نظارت میدانی در چارچوب وظایف اصلی و اختیارات هیئت رئیسه مجلس شورای اسلامی تعریف نشده و در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس نیز به نظارت میدانی نمایندگان اشاره‌ای نشده است.

■ هر شهر و حوزه انتخابیه نمایندگانی دارند که به قانون آشنا هستند و با مسئولان اجرایی و مردم محلی و بومی بهتر می‌توانند اوضاع و شرایط را بررسی کنند که نیازها و مشکلات شهروندان چیست و نظارت میدانی نمایندگان از حوزه‌های انتخابیه غیرمرتبط فقط هزینه‌ها را افزایش می‌دهد.

■ برگزاری همه‌پرسی

یکی از مصادیق اهتمام پارلمان‌های دنیا به مقوله نظارت همگانی که فرایند آن در قانون اساسی مشخص می‌شود، برگزاری همه‌پرسی است. نحوه و شرایط همه‌پرسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مشخص شده است. اختیار نمایندگان برای برگزاری همه‌پرسی، مصداق دیگری از توجه قانون اساسی به نظارت همگانی بر عملکرد مجلس است. برای بررسی تقاضای همه‌پرسی موضوع اصل پنجاه و نهم (۵۹) قانون اساسی جمهوری

۱. ماده (۲۰۱) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی.

۲. تبصره «۵» ماده (۲۰۱) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی.

3. Cabinet Portfolios

4. Parliamentary Secretaries

احزاب و فراکسیون ها به عنوان یکی از کنشگران پارلمانی، متناسب با وزن و اهمیتی که در قوه مقننه دارند، نقش فعالی را در کارآمدی فعالیت های دیپلماتیک نمایندگان ایفا می کنند. به طوری که، هر گونه ضابطه مند شدن و هوشمندی مذاکرات رؤسای فراکسیون های مجلس شورای اسلامی با همتایان خود، از پیشران های مردمی سازی پارلمانی است. اهمیت این موضوع به ویژه در کشورهای دارای مجالس قانونگذاری دوحزبی از اهمیت بالایی برخوردار است.

توجه به نقش واسطه ای احزاب برای تقویت نظارت همگانی با مزیت هایی همراه است که از مصادیق آن می توان به کاهش فشار به قانونگذاران و تقویت کلان نگر در بررسی موضوعات اشاره کرد. استفاده از نقش واسطه ای احزاب برای تقویت نظارت همگانی، با آسیب هایی نیز مواجه است. برای مثال در این روش، احتمال تأثیر گذاری ملاحظات حزبی در اولویت بندی نیازهای اساسی و انتقال اشتباه مطالبه عمومی شهروندان وجود دارد. طبیعی است در خواست هایی که از طرف احزاب مطرح می شوند با موانع و مخالفت کمتری برای طرح در صحن پارلمان مواجه اند. این امر می تواند مطالبه احزاب اقلیت و رفع نیازهای بخشی از جامعه را کم رنگ کند.

■ **استفاده از اطلاعات مردمی در فرایند تحقیق و تفحص**
در قانون اساسی و قوانین آیین نامه داخلی برخی کشورها، تلاش شده است با استفاده از اطلاعات شهروندان به فرایند مردمی سازی تحقیق و تفحص کمک کنند. برای مثال هنگامی که کنگره ملی خلق و کمیته دائمی کنگره ملی خلق چین لازم بدانند، می توانند کمیته های تحقیق را در مورد مسائل خاص سازماندهی و براساس گزارش های کمیته تحقیق، قطعنامه های مناسب را تصویب کنند. زمانی که یک کمیته تحقیق در حال انجام تحقیقات است، تمام نهادهای دولتی، سازمان های اجتماعی و شهروندان مربوطه موظف به ارائه اطلاعات لازم به کمیته هستند.^۲

■ **افزایش اثربخشی نظارت همگانی از طریق زدودن مصادیق تعارض منافع**

برخی کشورها در جهت افزایش اثربخشی نظارت همگانی، تلاش کرده اند تعارض منافع را به حداقل کاهش دهند. برای مثال در چین

متعاقباً نارضایتی عمومی منجر شود. البته تقویت نظارت همگانی از طریق بارگذاری پست های الکترونیکی برای قانونگذاران مزایایی نیز دارد که از مهم ترین مصادیق آن می توان به کاهش هزینه سفر نمایندگان، اختصاص وقت بیشتر نماینده به تقنین و نظارت و افزایش سرعت انتقال مشکلات حوزه انتخابیه اشاره کرد.

■ **تقویت نقش واسطه ای احزاب در چرخه نظارت همگانی**
یکی از کارکردهای احزاب پارلمانی، تجمع و غربالگری دغدغه های مردم و نخبگان و بحث و بررسی درباره آنها در جلسات و مباحثات درون حزبی است. در اصل (۲۶) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به مقوله احزاب اشاره شده است. در این اصل تصریح شده است:

«احزاب، جمعیت ها، انجمن های سیاسی و صنفی و انجمن های اسلامی یا اقلیت های دینی شناخته شده آزادند، مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ کس رانمی توان از شرکت در آنها منع کرد یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت».

با استناد به اصل (۲۶) قانون اساسی و به رسمیت شناخته شدن احزاب، یکی از ستون های مردمی سازی فعالیت های قوه مقننه، ایجاد و شکل گیری احزاب و فراکسیون های منسجم در مجلس شورای اسلامی است که دفاتر و نمایندگی های حزبی در مراکز استان ها داشته باشند. ارتباط مستقیم شبکه خبرگان و شهروندان با دفاتر احزاب و فراکسیون های مجلس در مراکز استانی، گام مؤثری برای ارتباط دوسویه و انتقال فعالیت های مجلس به شهروندان و تقویت نظارت همگانی بر عملکرد قانونگذاران است. به عبارتی مهم ترین رسالت احزاب، ارتباط مستمر با شهروندان و شناسایی نظام مسائل اساسی کشور از منظر توده مردم، جامعه خبرگان، بخش خصوصی و اشخاص ذی نفع است. برای مثال در کشور چین، انتخاب نمایندگان کنگره ملی خلق به ریاست کمیته دائمی کنگره ملی خلق انجام می شود و نمایندگان باید ارتباط نزدیک با سازمان ها و افرادی که آنها را انتخاب کرده اند را حفظ کنند، نظرات و خواسته های مردم را گوش دهند و برای خدمت به آنها سخت تلاش کنند.^۱

شهروندان همچنین از طریق نقش واسطه ای احزاب می توانند در فرایند دیپلماسی پارلمانی (پارلماسی) نیز تأثیر بگذارند. امروزه

۱. اصل (۷۶) قانون اساسی جمهوری خلق چین.

۲. اصل (۷۱) قانون اساسی جمهوری خلق چین.

برای مقابله مؤثرتر با فساد با استفاده از ظرفیت اطلاعات مردمی، به مقوله تعارض منافع اهمیت ویژه‌ای داده شده است و اعضای کمیته دائمی کنگره ملی خلق نباید با هیچ‌یک از نهادهای اجرایی، نظارتی، قضاوتی و دادستانی همکاری داشته باشند.^۱ در اصل (۸۲) قانون اساسی جمهوری ترکیه نیز به فعالیت‌های ناسازگار با وظایف نمایندگی و تعارض منافع اشاره شده است. در همین اصل تصریح شده است که قانونگذاران مجلس ملی کبیر ترکیه نباید در ادارات دولتی و سایر نهادهای دولتی و شرکت‌های تابعه آنها مسئولیت داشته باشند. قانونگذاران ترکیه نمی‌توانند هیچ‌گونه وظایف رسمی یا خصوصی که مستلزم انتصاب، پیشنهاد یا تصویب توسط دستگاه اجرایی است را برعهده داشته باشند.

■ رفع موانع تقنینی و اجرایی مشارکت فعال احزاب و شهروندان در انتخابات پارلمانی

یکی از الزامات مردمی‌سازی پارلمان، رفع موانع تقنینی و اجرایی مشارکت فعال شهروندان و احزاب در رقابت‌های انتخاباتی است که به صورت غیرمستقیم فرایند نظارت همگانی را نیز تسهیل می‌کند، البته برخی پارلمان‌ها با اعمال برخی مقررات و ضوابط تلاش می‌کنند حضور هیجانی و سلیقه‌ای شهروندان در نامزدی انتخابات پارلمانی را به حداقل کاهش دهند. برای مثال مجلس ملی جمهوری کره برای ساماندهی و حضور منطقی نامزدها در انتخابات مجلس ملی، از ابزار مالی نیز استفاده می‌کند و هریک از نامزدها برای شرکت در رقابت‌های انتخاباتی باید مبلغی را پرداخت کنند، این موضوع باعث شده است که تعداد رقابت کنندگان، منطقی‌تر شود. این مبلغ تا دسامبر ۲۰۱۷، برابر با ۱۴۰۰۰ دلار آمریکا بود.

■ دعوت از صاحب‌نظران به جلسات استماع

یکی از دریچه‌های تعمیق نظارت همگانی، دعوت کمیسیون‌های تخصصی پارلمان از شهروندان صاحب‌نظر، افراد مطلع دانشگاهی،

مدیران اسبق و کنونی دستگاه‌های اجرایی و سایر افراد ذی‌نفع برای بررسی نقاط قوت و ضعف پیش‌نویس قوانین است. برای مثال یکی از اهداف کمیته‌های دائمی مجلس سنای جمهوری پاکستان، تحقیق و پرسش از سازمان‌های اجرایی در مورد مسائل مهم عمومی است که در ذیل کارویژه‌های نظارتی کمیته قرار دارد. جلسات استماع برای جمع‌آوری اطلاعات و نظرات کارشناسان برگزار می‌شود. ارتقای کیفیت و لحاظ کردن پیشنهادهای سازنده در پیش‌نویس لایحه، یکی دیگر از اهداف کمیته‌های مذکور است. در بخش «اطلاعیه‌های کمیته»،^۲ زمان و مکان برگزاری جلسات استماع بارگذاری شده است تا شهروندان و ذی‌نفعان بتوانند متناسب با موضوع، در جلسات مشارکت داشته باشند. هریک از کمیته‌های دائمی مجلس سنای پاکستان دارای وب‌سایت تخصصی و پایگاه اطلاع‌رسانی مختص به خود است و تمامی جلسات استماع و مباحث مهم مطروحه در کمیته مذکور در وب‌سایت مذکور بارگذاری می‌شود و شهروندان به صورت **برخط از آخرین اطلاعات و عملکرد نمایندگان در کمیته اطلاع می‌یابند**. در وب‌سایت مختص هریک از کمیته‌های دائمی، بخشی نیز با عنوان «بیانیه مطبوعاتی کمیته»^۳ قرار دارد [۳۵]. این شیوه نیز از کنگره آمریکا کپی‌برداری شده است و هریک از کمیته‌های دائمی مجالس نمایندگان و سنای آمریکا در وب‌سایت مختص به خود به صورت برخط جلسات استماع را پخش می‌کنند. اتحادیه بین‌المجالس جهانی نیز در سال‌های اخیر مردمی‌سازی فعالیت‌های اتحادیه از طریق برگزاری جلسات استماع شهروندمحور را در دستور کار قرار داده است. برای مثال اتحادیه مذکور به منظور هم‌اندیشی با جامعه خبرگان، «جلسه استماع پارلمانی سالیانه با سازمان ملل»^۴ را با حضور نمایندگان مجالس عضو، مسئولان سازمان ملل متحد، محققان و چهره‌های شاخص دانشگاهی برگزار می‌کند. گفتنی است جلسه استماع پارلمانی سالیانه اتحادیه بین‌المجالس جهانی در سیزدهم و چهاردهم فوریه ۲۰۲۳ در نیویورک برگزار شد [۳۶].

۱. اصل (۶۵) قانون اساسی جمهوری خلق چین.

2. Committee Notices

3. Committee Press Release

4. Annual Parliamentary Hearings at the UN

تصویر ۲. جلسه استماع پارلمانی سالیانه اتحادیه بین المجالس جهانی با مدیران سازمان ملل و جامعه خبرگی

ایالات متحده آمریکا نیز بیشتر از روش برگزاری جلسات استماع برای تقویت نظارت همگانی استفاده می کند. بنابر اهمیت موضوع و تصمیم رئیس کمیته برگزار کننده، جلسات استماع به صورت «جلسات استماع غیر محرمانه»^۱ یا «جلسات توجیهی پشت درهای بسته»^۲ تشکیل می شوند. امکان پخش زنده تمامی جلسات استماع غیر محرمانه از طریق «شبکه کابلی سی استان»^۳ فراهم است ولی این شبکه، امکان دسترسی و پخش جلسات استماع محرمانه را ندارد.

اتحادیه بین المجالس جهانی همچنین از طریق بارگذاری فرم جذب در وبسایت اتحادیه بین المجالس جهانی، کارکنان خود را با توجه به توزیع عادلانه جغرافیایی از بین کارشناسان مشرف به حوزه قانونگذاری، نظارت، اشراف بر مجامع پارلمانی، تسلط بر زبان خارجی و دانش آموخته روابط بین الملل انتخاب می کند. این تصمیم باعث شده است، عیار مردمی سازی و شفافیت فعالیت های این اتحادیه مانند نحوه مدیریت منابع انسانی ارتقا یابد. کنگره

جدول ۲. انواع جلسات استماع کنگره آمریکا

نوع جلسه استماع	توضیحات
جلسات استماع تقنینی	کمیته های دائمی کنگره قبل از موافقت یا مخالفت با یک لایحه، مفاد آن را با حضور دولت مردان و خبرگان مراکز پژوهشی بررسی می کنند. به همین دلیل «جلسات استماع تقنینی» ^۴ بیشترین تأثیر را بر فرایند قانونگذاری دارند.
جلسات استماع نظارتی	«جلسات استماع نظارتی» ^۵ با هدف حُسن اجرای مصوبات کنگره برگزار می شوند.

1. OPEN Hearing

2. Closed-Door Briefing

۳. شبکه کابلی سی استان دارای سه شبکه یک، دو و سه است که به ترتیب در ۱۹ مارس ۱۹۷۹، دوم ژوئن ۱۹۸۶ و ۲۲ ژانویه ۲۰۰۱ افتتاح شدند.

4. Legislative Hearings Sessions

5. Oversight Hearings

نوع جلسه استماع	توضیحات
جلسات استماع تحقیقاتی	«جلسات استماع تحقیقاتی» ^۱ با هدف بررسی عملکرد دستگاه‌های اجرایی آمریکا در قبال موضوعی مشخص برگزار می‌شوند.
جلسات استماع تأییدی	«جلسات استماع تأییدی» ^۲ یا «جلسات استماع انتصاب» ^۳ به منظور موافقت یا مخالفت با نامزدهای پیشنهادی کاخ سفید برای تصدی پست‌های مهم سیاسی، نظامی، امنیتی و اطلاعاتی برگزار می‌شوند.
جلسات استماع میدانی	«جلسات استماع میدانی» ^۴ به نشست‌هایی اطلاق می‌شوند که قانونگذاران برای بررسی یک موضوع در خارج از ساختمان کنگره برگزار می‌کنند. در اغلب مواقع مکان برگزاری این‌گونه از جلسات در خارج از واشینگتن است.

اطلاعات و اسنادی مرتبط با موضوع جلسه استماع دارند برای دبیر کمیته دائمی ارسال کنند. این اقدام بخشی از مشارکت مستمر شهروندان و تقویت نظارت همگانی بر عملکرد کمیته‌های کنگره است و شهروندان به صورت برخط و آنلاین، سؤالات قانونگذاران و پاسخ مدعوین به جایگاه شهود را رصد می‌کنند، البته در وبسایت هریک از مجالس نمایندگان و سنا، شناسنامه جلسات استماع در هفته پیش رو بارگذاری می‌شود. برای مثال با رجوع به وبسایت https://www.senate.gov/committees/hearings_meetings.htm عناوین و تقویم جلسات استماع در مجلس سنا بررسی می‌شود. چهارمین مرجع مطالعاتی برای دسترسی به جلسات استماع مرتبط با کشورمان، رجوع به وبسایت «دفتر انتشارات دولتی ایالات متحده»^۶ است.

قبل از برگزاری جلسه استماع، رئیس کمیته با صدور اطلاعیه‌ای از تمامی کسانی که اطلاعات مستندی نسبت به موضوع نشست دارند، درخواست می‌کند اطلاعاتشان را برای کمیته برگزارکننده ارسال کنند. رئیس کمیته پس از بررسی سطح دانش و اطلاع افراد، حداکثر از سه نفر پژوهشگران مطلع برای شرکت در جایگاه شهود جلسه استماع دعوت می‌کند که مصداقی از تأثیرگذاری غیرمستقیم جامعه خبرگی آمریکا در مرحله تدوین پیش‌نویس لوایح قانونی است. به همین دلیل در وبسایت شبکه سی استان، بخشی با عنوان «جلسه استماع هفته»^۵ بارگذاری شده است که عناوین و تقویم برگزاری تمامی جلسات استماع کنگره در یک هفته آینده آورده شده‌اند تا مخاطبان و گروه‌های ذی‌نفع متناسب با علاقه و نیازشان به صورت برخط جلسه استماع را به صورت سمعی و بصری پیگیری کرده و اگر

1. Investigative Hearings
2. Confirmation Hearings
3. Nomination Hearings Session
4. Field Hearings
5. The Weeks Hearings
6. U.S. Government Publishing Office

تصویر ۳. نمونه فرم جذب کارشناس در دبیرخانه اتحادیه بین المجالس جهانی

 Inter-Parliamentary Union For democracy. For everyone.		DATA SHEET EXPERTS/CONSULTANTS WISHING TO PARTICIPATE IN TECHNICAL ASSISTANCE TO PARLIAMENTS¹		<u>Please attach an updated CV listing professional experience record and educational background</u>	
1. PERSONAL DETAILS					
Family name:		First name:		Gender: M ☐ F ☐	
Date of birth (DD/MM/YYYY)		Nationality(ies):			
Permanent Contact details:			Current contact details (if different from permanent one):		
Address:			Address:		
Mobile phone:			Mobile phone:		
Telephone:			Telephone:		
Fax:			Fax:		
E-mail:			E-mail:		
2. KNOWLEDGE OF LANGUAGES. (please note from 1 to 5 where 1 is basic knowledge and 5 is fluent)					
Language	Read	Write	Speak	Understand	
3. PROFESSIONAL AREAS OF EXPERTISE. (Please detail all significant parliamentary or relevant experience in your CV)					
3.1 Please give total years of parliamentary experience:					
3.2 Parliamentary Expertise (Please mark all that apply):					
Procedure / Practice	☐	Budget process	☐	External affairs and protocol	☐
Legislative drafting	☐	Oversight	☐	International relations	☐
Parliamentary organisation	☐	Table office issues	☐	Representational functions	☐
Committee systems	☐	Press and Media	☐	Legislative/executive relations	☐
Project management	☐	Conference Organisation	☐	Other (please specify)	
3.3 Please list experience in working in parliaments (provide brief description of activities you have participated in)					
From (MM/YYYY)	To (MM/YYYY)	Parliament	Capacity (member, staff)	Functions and duties	
3.4 Please list most relevant experience in providing consultancy to parliaments (provide brief description of activities you have participated in)					
From (MM/YYYY)	To (MM/YYYY)	Parliament	Functions and duties		
I certify that the statements made by me in answer to the foregoing questions are true, complete and correct to the best of my knowledge and belief.					

¹ The IPU provides support to parliaments in developing and emerging countries to enable them to perform more efficiently their legislative, oversight and representational functions. Such assistance includes advisory and consultancy services on the role and working methods of parliaments including parliamentary procedure and practice, as well as capacity building for parliamentarians and parliamentary staff. The IPU covers travel and living expenses of experts who undertake missions on its behalf. Much of the consultancy work is normally done on a non-fee-paying basis. In a limited number of cases, depending on the financial resources available and the length of the mission, the IPU pays a token consultancy fee.

یافته است که از مصادیق آن می‌توان به «اتحادیه بین‌المجالس کشورهای حوزه آند»^۵ اشاره کرد. این اتحادیه، رکن مشورتی و حاکمیتی جامعه کشورهای حوزه آند است که در ۲۵ اکتبر ۱۹۷۹ در لاپاز بولیوی با امضای «پیمان اساسنامه»^۶ توسط پنج کشور بولیوی، اکوادور، کلمبیا، ونزوئلا و پرو، پایه‌گذاری و از ژانویه ۱۹۸۴ و تصویب در مجالس ملی کشورهای عضو، لازم‌الاجرا شد. در حوزه «مشارکت شهروندان»^۷ و مردمی‌سازی فعالیت‌های اتحادیه بین‌المجالس آند، نقش و کارویژه «مجالس باز» در سیاست‌های راهبردی آن از یک روند تکاملی برخوردار بوده است. در بخش دیپلماسی پارلمانی شهروندی نیز، توجه مجالس عضو این اتحادیه به موضوع جوان‌گرایی و «مجالس قانونگذاری جوانان»^۸ افزایش یافته و سیاست‌های کلان آن به سمت استفاده از قانونگذاران جوان در کرسی‌های مدیریت پارلمانی معطوف شده است.

■ **تقویت زیرساخت‌های دیپلماسی پارلمانی شهروندمحور**
یکی از مأموریت‌های اتحادیه بین‌المجالس آند، حمایت از برگزاری نمایشگاه‌های مشترک و معرفی صنایع دستی و تولیدات نهادهای کارآفرین در هر کشور با هدف تقریب ملت‌های عضو و کاهش بیکاری از طریق «دیپلماسی پارلمانی شهروندمحور»^۹ است. اعضای اتحادیه بر این باورند این اقدام با هدف کمک به «جمعیت آسیب‌پذیر»^{۱۰} همچون مادران سرپرست خانوار، آوارگان جنگ و معلولان در دستور کار اتحادیه قرار گرفته است. رؤسا و مدیران اتحادیه بین‌المجالس آند بر این باورند که این اقدام به اتحاد راهبردی و ارتباط تنگاتنگ مجالس عضو با توده مردم به ویژه اقشار آسیب‌پذیر کمک می‌کند. در حوزه یکپارچه‌سازی نیز در اساسنامه اتحادیه مذکور تصریح شده است که منظور از یکپارچه‌سازی، حذف مرزها نیست؛ بلکه منظور یکپارچه‌سازی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز هویت‌ها و فرهنگ‌های مختلف و استقرار اقتصاد پایدار منطقه‌ای است.

متن نوشتاری و بصری تمامی جلسات استماعی که تاکنون در کمیته روابط خارجی مجلس نمایندگان برگزار شده، قابل دسترسی برای مخاطبان است. هریک از جلسات استماع دارای کد شناسنامه است. برای مثال 43-118-HRG.S، حرف S اول سرآهنگ مجلس سنا، HRG مخفف Hearing به معنای استماع، عدد ۱۱۸ به معنای کنگره صد و هجدهم و عدد ۴۳ به معنای چهل و سومین جلسه مجلس سنا از بدو آغاز کنگره جدید است. گفتنی است در شبکه سی استان، فیلم آخرین جلسات استماع و اظهارات رهبران کنگره نیز در «جلسات توجیهی اخیر»^۱ بارگذاری شده است. در وبسایت این شبکه، تمامی مصاحبه‌های برگزار شده با پژوهشگران ارشد مخازن فکری در خصوص ارائه پیشنهاد به قانونگذاران در بخش «مجله واشینگتن»^۲ بارگذاری شده است [۳۷]. مدعوین به جلسه استماع، قبل از هرگونه اظهارنظری در رابطه با موضع جلسه، باید شهادت دهند که ملاحظات جناحی یا فشارهای بیرونی تأثیری در اظهارات آنان ندارند، هرچند در عمل رمزگشایی اظهارات آنان در جلسات استماع مرتبط با کشورمان، به خوبی گویای تحلیل جانب‌دارانه و عملیات فریب آنان در روند شهادت است.

■ **تقویت جایگاه مجالس باز**
به منظور تحقق «پارلمان باز»^۳ باید قوانین و زیرساخت‌های حقوقی مناسب وجود داشته باشد و از سوی دیگر آموزش و توانمندسازی شهروندان و مقامات برای کنشگری در پارلمان مورد توجه قرار گیرد [۳۸]. تقویت چهار عنصر «شفافیت، مشارکت، نظارت همگانی و پاسخ‌گویی»^۴ از دریچه فرایند قانونگذاری، به عنوان مهم‌ترین هدف تأسیس مجالس باز عنوان شده است [۳۹]. در چند سال اخیر همسو با مجالس ملی و اتحادیه بین‌المجالس جهانی، توجه مجامع پارلمانی منطقه‌ای نیز به حوزه مردمی‌سازی وظایف نمایندگی و ارتباط با شهروندان از طریق ایجاد مجالس باز افزایش

1. Recent Briefings
2. Washington Journal
3. Open Parliament
4. Transparency, Participation, Public Supervision and Accountability
5. Andean Parliament
6. Constitutive Treaty
7. Citizen Participation
8. Youth Parliaments
9. Citizen Based Parliamentary Diplomacy
10. Vulnerable Populations

وظایف تقنینی و خدمات اجرایی پارلمانی است.

■ ایجاد دفتر ارتباطات مردمی در داخل پارلمان

برخی پارلمان ها با ایجاد دفاتر ارتباط مردمی با شهروندان حوزه انتخابیه، تلاش می کنند به مردمی سازی فعالیت های نمایندگی کمک کنند، البته استفاده از این شیوه برای تقویت نظارت همگانی با دو آسیب زیر نیز مواجه است:

- افزایش تردد شهروندان به پارلمان و متعاقباً افزایش هزینه های حراست از امنیت اسناد، کارکنان و اماکن وابسته به پارلمان،
- افزایش سطح انتظارات شهروندان: موکلانی که از راه دور برای دیدار با نماینده خود می آیند، انتظار دارند بخشی از مشکلات آنها حل شود در غیر این صورت موجب نارضایتی می شود.

■ ایجاد مراکز نظرسنجی

فرصت های ارائه شده توسط شبکه های رایانه ای برای برگزاری نظرسنجی های الکترونیکی و برگزاری تالارهای گفت و گوی برخط، از جذابیت بالایی برای شهروندان برخوردار است. در همین راستا، برخی پارلمان ها با تعبیه درگاه «نظرسنجی الکترونیکی از شهروندان» در وبسایت پارلمان، نظر آحاد شهروندان پیرامون طرح و لوایح یا رفتارهای نظارتی نمایندگان را دریافت می کنند.

■ تأسیس مدارس مجالس قانونگذاری

اتحادیه بین المجالس آند با تأسیس «مدارس مجالس قانونگذاری»^۱ به آموزش و فرهنگ سازی مفاهیم قانونگذاری در بین شهروندان و قانونگذاران جوان جدیدالورود اقدام کرده است. این مدارس از طریق بالا بردن سواد پارلمانی در گستره عمومی، نقش مهمی را در تسهیل ارتباط شهروندان با قانونگذاران ایفا می کنند.

■ تقویت گروه های بحث غیررسمی

یکی از تحولاتی که توجه نمایندگان به گروه های بحث غیررسمی را افزایش می دهد، رشد بالای کمی و کیفی سازمان های مردم نهاد است. سازمان های مردم نهاد به دلیل گستردگی ارتباط با اقشار و اصناف مختلف، رابط بین پارلمان و مردم اند و با انتقال دغدغه ها و مشکلات موجود، روند قانونگذاری یا پالایش قوانین را سرعت می دهند. درواقع سازمان های مردم نهاد بازتاب تفکرات، گرایش ها و ارزش های حاکم بر طیفی از جامعه اند. استفاده از ظرفیت نمایندگان ادوار پارلمان نیز می تواند به غنای گروه های بحث غیررسمی کمک کند. بهره گیری از ظرفیت غنی انجمن های علمی، نهادهای دانش بنیان و هم اندیشی با گروه های بحث مراکز دانشگاهی معتبر، پشتوانه فکری و مشورتی خوبی برای بهبود

۴. جمع بندی و نتیجه گیری

دانشگاهی برگزار می کند.

برخی کشورها نیز از طریق ایجاد پارلمان باز به سمت افزایش پاسخ گویی به مطالبات شهروندان گام برداشته اند. شفافیت، فسادستیزی، نظارت مردمی، مشارکت شهروندان و مسئولیت پذیری از مهم ترین شاخص های مجالس باز هستند. مجلس باز، ابتکاری از طرف برخی پارلمان های دنیا برای مردمی سازی نهاد قانونگذاری است.

در سند راهبردی «برنامه توسعه ملل متحد» نیز به موضوع ارتقای نظارت همگانی به عنوان یکی از شاخص های سرمایه اجتماعی اشاره کرده است. به عبارتی، تقویت نظارت همگانی، رابطه ای مستقیم با سرمایه اجتماعی پارلمان دارد.

یکی از مهم ترین ویژگی های ورود به تمدن نوین اسلامی که در سند متری گام دوم انقلاب بر آن تأکید شده است، مردمی سازی چرخه تصمیم گیری و تقویت نظارت همگانی بر نهادهای حاکمیتی از جمله مجلس شورای اسلامی است. مبحث مردمی سازی پارلمان از چنان اهمیتی برخوردار است که در سال های اخیر در صدر اولویت های کمیته های فرعی اتحادیه بین المجالس جهانی و مجمع مجالس آسیایی نیز بررسی شده است. برای مثال اتحادیه بین المجالس جهانی در راستای مردمی سازی فعالیت های اتحادیه و هم اندیشی با جامعه خبرگان، «جلسه استماع پارلمانی سالیانه با سازمان ملل»^۲ را با حضور نمایندگان مجالس عضو، مسئولان سازمان ملل متحد، محققان و چهره های شاخص

1. Schools to Parliament

2. Annual Parliamentary Hearings at the UN

جمهوری اسلامی ایران بر اساس آموزه‌های نظام مردم‌سالاری دینی استوار شده است و یکی از جنبه‌های نظام مردم‌سالاری دینی در حوزه حکمرانی پارلمان، تقویت ابعاد مختلف نظارت همگانی بر فعالیت‌های تقنینی، نظارتی و دیپلماتیک نمایندگان است. اهمیت این موضوع به حدی است که در چند سال اخیر مجالس قانونگذاری دنیا با تحول‌گرایی و خلق نوآوری در شیوه‌های نظارت همگانی، تلاش کرده‌اند به سمت تحکیم پل ارتباطی شهروند-پارلمان گام بردارند.

برخی مجالس قانونگذاری دنیا با هوشمندسازی فعالیت‌های نمایندگی و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای خیز به سمت پارلمان دیجیتال، نظارت بر خط بر فعالیت نمایندگان در کمیسیون‌های تخصصی را در اولویت قرار داده‌اند و برای هریک از قانونگذاران، وب‌سایت مشخصی را تعریف کرده‌اند که امکان ارتباط دوسویه قانونگذار با مردم حوزه انتخابیه را فراهم کرده است. اقدام دیگر دبیران کل اغلب پارلمان‌های جهان، هوشمندسازی دفاتر کاری نمایندگان در ایالت‌های مختلف (حوزه‌های انتخابیه) و جمع‌آوری و پردازش مطالبات شهروندان در دو بخش استانی و ملی با هدف ایجاد بانک جامع مطالبات شهروندان در سطوح ملی است. این اطلاعات می‌تواند در مردمی‌سازی راهبرد پارلمان برای مدیریت نظام مسائل اساسی مؤثر باشد، البته یکی از کاستی‌های ارتباط چهره‌به‌چهره شهروند-قانونگذار در حوزه انتخابیه، این است که بخش زیادی از مطالبه شهروندان به جای درخواست‌های ملی به سمت مطالبات فردی، قبیله‌ای، قومی یا منطقه‌ای معطوف می‌شود و تراکم درخواست‌های شخصی در حوزه‌هایی همچون معیشت، اشتغال و درخواست وام، کیفیت نظارت همگانی بر

عملکرد قانونگذاران را کاهش داده است. مراکز پژوهشی مجالس قانونگذاری دنیا از طریق ارتباط مستمر با احزاب، انجمن‌های علمی، رسانه‌های جمعی و شبکه خبرگان تا حدود زیادی به نمایندگان در خصوص شناسایی و اولویت‌بندی دغدغه‌های مردم کمک می‌کنند.

هرچند حضور حداکثری شهروندان برای نامزدی در انتخابات مجلس، بازتاب مردمی‌سازی پارلمان است، ولی برخی مجالس قانونگذاری دنیا همچون مجلس جمهوری کره با اعمال برخی مقررات و ضوابط تلاش می‌کنند حضور هیجانی و سلیقه‌ای شهروندان در نامزدی انتخابات پارلمانی را به حداقل کاهش دهند. تعبیه سامانه بر خط نظارت همگانی بر جلسات کمیسیون‌های تخصصی، تهیه پیوستار نظارت میدانی، تعبیه سامانه هوشمند نظارت همگانی، ایجاد پایگاه تحلیل، بررسی و اولویت‌بندی نظام مسائل اساسی کشور از نگاه مردم، تعمیق نظارت همگانی فناوری پایه، توسعه زیرساخت‌های نظارت پارلمانی دیجیتال و مجازی، بومی‌سازی تجارب سایر کشورها در حوزه پارلمان باز، تقویت نقش واسطه‌ای و میانی فراکسیون‌ها، استفاده از تجارب موفق مجامع پارلمانی در حوزه نظارت عمومی بر پارلمان، تقویت هم‌اندیشی و ایجاد تالارهای گفت‌وگو بین مراکز پژوهشی قانونگذاری، ایجاد یک ساختار شبکه‌ای بین بخش‌های داده‌کاوی و افکارسنجی وابسته به مراکز پژوهشی مجالس آسیایی، تهیه پیوستار عدالتی و بالا بردن ضمانت اجرایی هریک از قوانین، برخی تدابیری هستند که به مردمی‌سازی کارویژه‌های تقنینی، نظارتی و دیپلماتیک نمایندگان و ارتقای کارآمدی مجلس شورای اسلامی از طریق تقویت نظارت همگانی کمک می‌کند.

منابع و مأخذ

[1] H. Yamamat (2007). "Tools for Parliamentary Oversight", *Inter – Parliamentary Union*, Vol. 2.

- [۲] عابدی درجه، محسن (۱۴۰۰). «مردمی‌سازی حکمرانی متعالی در اندیشه و راهبرد امامین انقلاب اسلامی»، فصلنامه حکمرانی متعالی، ش ۸.
- [۳] زارعی، بهادر و دیگران (۱۳۹۹). «بررسی رابطه الگوی حکمرانی متعالی و اقتدار ملی در جمهوری اسلامی ایران»، مجله پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ش ۲.
- [۴] نوروزی، محمدجواد (۱۳۹۳). «شاخص‌های ساختاری نظارت عمومی در مردم‌سالاری دینی»، اندیشه‌های حقوق عمومی، ش ۲.
- [۵] آرای، وحید (۱۴۰۱). «بررسی و تبیین جایگاه حق نظارت همگانی در حکمرانی اسلامی»، فصلنامه علمی مطالعات حقوق بشر اسلامی، ش ۲۴.
- [۶] رمضان‌نفر، مهدی (۱۴۰۰). «مفهوم نظارت در حقوق عمومی» فصلنامه علمی – تخصصی حقوق پردیس فارابی دانشگاه تهران، ش ۱.
- [۷] شیرعلی، اسماعیل (۱۴۰۰). «مفهوم‌شناسی مردمی‌سازی حکمرانی»، فصلنامه حکمرانی متعالی، ش ۸.
- [۸] محمودی، هادی و دیگران، (۱۴۰۲). «درآمدی بر حکمرانی مردمی»، دفتر مطالعات بنیادین حکمرانی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۸۹۵۶.
- [۹] نوروزی، محمدجواد (۱۳۹۳). «نظارت عمومی؛ مردم‌سالاری دینی»، فصلنامه اندیشه‌های حقوق عمومی، ش ۵.
- [۱۰] غلام‌پور، آهنگر (۱۳۸۹). فرایند سیاستگذاری عمومی در ایران، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- [۱۱] دلاورپورآقدم، مصطفی (۱۳۹۴). «شیوه‌های نظارت همگانی بر فعالیت نمایندگان؛ پارلمان و حقوق شهروندی (۱)» دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

- [۱۲] مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «قانون شفافیت و نظارت بر تأمین مالی فعالیت‌های انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی»، شماره مسلسل ۱۱۰۴، ۱۳۹۸. [Online]. Available: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1439845>. [Accessed ۲۶ ۰۵ ۱۴۰۲].
- [۱۳] مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵). «قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان». [Online]. Available: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/810305>. [Accessed ۲۵ ۰۸ ۱۴۰۲].
- [۱۴] قربانی پاچی، عقیل و دیگران (۱۴۰۲). «نظارت پارلمانی بر دستگاه‌های اجرایی: ابزارها و رویه‌ها». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات حکمرانی، شماره مسلسل ۱۸۹۶۶.
- [۱۵] شادکام، شیدا و دیگران (۱۴۰۲). سلسله گزارشات نوآوری پارلمانی (۱): نوع شناسی اقدامات مراکز «نوآوری در پارلمان»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات بنیادین حکمرانی، شماره مسلسل ۱۹۲۱۶.
- [۱۶] صادق، احمدی سیدمحمد (۱۳۹۶). «تحلیلی بر مفهوم حق نظارت همگانی بر قدرت براساس دو رابطه حق - ادعا و حق - آزادی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ش ۳.
- [17] UNDP (2022). [Online]. Available: <https://www.undp.org/press-releases/better-public-engagement-necessary-participatory-inclusive-and-responsive-parliaments>. [Accessed 25 05 2024].
- [۱۸] جوان آراسته، حسین (۱۳۹۲). «نظارت همگانی و متقابل در نظام اسلامی (تحلیل اصل هشتم قانون اساسی)»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۳۴.
- [۱۹] بهرامی، محمدباقر و دیگران (۱۳۹۹). «نقش راهبردی شفافیت آرای نمایندگان در کارآمدی مجلس شورای اسلامی از نگاه حکمرانی مطلوب»، فصلنامه راهبرد، ش ۹۵.
- [۲۰] مرتب، یحیی و وحید یآوری (۱۴۰۰). «شناسایی معیارهای ارزیابی شفافیت در مجلس شورای اسلامی»، فصلنامه مطالعات مدیریت دولتی ایران، ش ۱.
- [21] Bundestag (2017). [Online]. Available: <https://arceclima.es/bundestag-sustainable-building/?lang=en>. [Accessed 18 09 2023].
- [۲۲] مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۱). «قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی». [Online]. Available: https://rc.majlis.ir/fa/content/interior_rule. [Accessed ۲۹ ۱۱ ۱۴۰۲].
- [23] I. P. Union (2022). [Online]. Available: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2022-11/world-e-parliament-report-2022>. [Accessed 25 05 2023].
- [۲۴] امیری زرگ‌آباد، سودا و سیدحسین ملکوتی هستجین (۱۴۰۰). «پارلمان الکترونیکی و نقش آن در تحقق دموکراسی»، نشریه علمی پژوهش‌های حقوقی، ش ۲۰.
- [25] Euronews (2024). [Online]. Available: <https://parsi.euronews.com/my-europe/2024/01/23/legislative-powers-of-european-parliament>. [Accessed 59 12 2023].
- [۲۶] راسکین، مایکل و همکاران (۱۳۹۳). نگاهی نو به مبانی علم سیاست، تهران، نشر مخاطب.
- [۲۷] کرمی، حامد (۱۳۹۰). «ارتباط شهروندان و پارلمان»، تهران، دفتر مطالعات حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۱۰۶۱.
- [۲۸] آذری، طاهره و علی‌اصغرکیا (۱۳۹۴). «دیپلماسی شهروندی و فعالیت دیپلماتیک شهروندان تهرانی در فضای مجازی»، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۶۹.
- [۲۹] راجی، سیدمحمد هادی و ابوالفضل درویشوند (۱۳۸۹). «مروری بر سوابق و مستندات طرح نظارت بر نمایندگان؛ مرجع صالح نظارت بر مجلس و نمایندگان»، تهران، دفتر حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۰۴۰۰.
- [۳۰] موسی‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی کمیسیون اصل نود و نهاد آمبودزمان (نهاد بازرسی و نظارت)»، فصلنامه علمی پژوهشی دیدگاه‌های حقوق قضایی، ش ۵۷.
- [31] Media Publication (2022). [Online]. Available: <https://media.neliti.com/media/publications/434196-media-convergence-of-indonesian-house-re-df604073.pdf>. [Accessed 14 08 2023].
- [32] I. P. Union (2021). [Online]. Available: <https://www.ipu.org/knowledge/ipu-innovation-tracker>. [Accessed 06 08 2023].
- [33] N. C. Center (2024). [Online]. Available: National Constitution Center (2024). Legislative Branch, <https://constitutioncenter.org/the-constitution/articles/article-i>. [Accessed 04 03 2024].
- [34] N. A. o. Pakistan (2023). [Online]. Available: https://na.gov.pk/en/sectories_lists.php. [Accessed 18 12 2023].
- [35] P. Parliament (2022). [Online]. Available: <https://senate.gov.pk/com/pressrelease.php?id=250>. [Accessed 09 04 2023].
- [36] I. P. Union (2023). [Online]. Available: <https://www.ipu.org/event/2023-annual-parliamentary-hearing-united-nations>. [Accessed 14 08 2023].
- [37] C-Span (2022). [Online]. Available: <https://www.c-span.org/series/?washingtonJournal>. [Accessed 05 03 2024].
- [۳۸] یوسفی، عطیه و محمد عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۱). «الگوی تحقق و پیاده‌سازی پارلمان باز مبتنی بر بیانیه شفافیت پارلمانی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بنیادین حکمرانی.
- [39] O. Parliament (2023). [Online]. Available: <https://www.opengovpartnership.org/policy-area/open-parliaments/>. [Accessed 05 08 2023].

گزیده سیاستی

تعبیه سامانه برخط نظارت همگانی بر جلسات کمیسیون‌های تخصصی، تهیه پیوستار نظارت میدانی مختص هر قانون، ایجاد سامانه هوشمند نظارت همگانی، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پخش برخط جلسات فراکسیون‌ها و استفاده از تجارب مجامع پارلمانی از پیش‌ران‌های تقویت نظارت همگانی و مردمی‌سازی فعالیت‌های قوه مقننه است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir